

Pygy telegejnin proletarlary, kattyzyňar!

Revolustun, XERELI

КЪЗЪЛ—1941

ԲՅՕՅ ԹԵԼԵԴԵՅՈՒՆԻՆ ՍՐՈԼԵՏԱՐԼԱՐԻ, ԿԱՏԻՅԵԱՐԻ

REVOLUSTUN XERELI

ՄԱՐ ՏԱԽԵՄԱՐ ԸՅՍԵԼԵԼԻՆԻՆ ԸԱՆԾԱ
ԵՐԱՆ-ԸՅՄԼԵՐ ԿՈՄԻՏԵԴԻՆԻՆ ՕՐԴԱՆ

(ԻՂԻ ԱՂԴԱ ՍԻՐ ՍԴԱԱ ՍՆԵՐ)

ՍԻՐ ՄՂԴԱՐ ՍՆՍՐ ՄԱՐԱՐ ԸԵԼԵ

№ 1

ԿԵԶԵԼ—1941—ՅԱՆՎԱՐ

Redkolegi: **Pyрву,**
Lyndyp,
On. Sagaan-ool,
T. Saгьo-ool,
Saar.

Курном согаал хьпаксьь L. № 59. Сагьo № 38. Тиразь 1000 kezek.

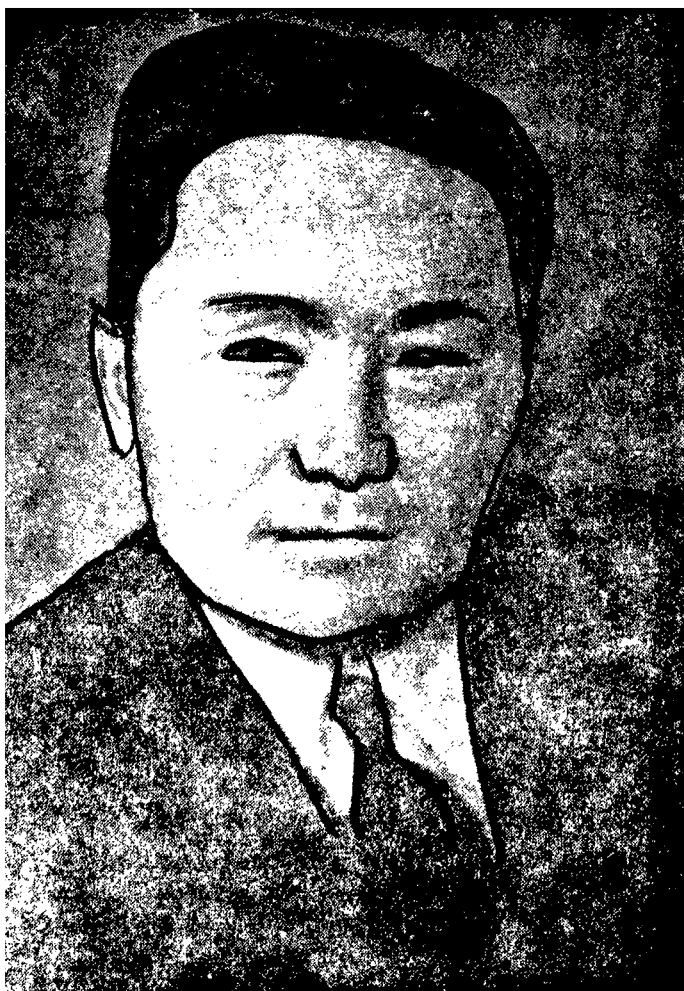
Кырtipograf, Şetinkin kudumcuзи разьы № 5.

***„Kizi tereigetennin pygy xeqzyldezinin turguzup
kaan kulturun ɔjak koldor pilip algaş, cyo-le am
proletarnın kulturun turguzup polur” (LENIN).***

*„Cogaalcylyar polza, kizilerniň setkil-sagbzyňyň
inzenerleri polur uzurluq” (STALIN).*

*„Uran-cyylды, уран чогаалды, солун парлаганы
улам калыктар... чорук пистинь намынны тергиле сорулганы”
(ТОКА).*

Тываның nasional-revolustuoq uran-cyylынын удурттуксузу polgaş turguzukсузу

Pistin nasional-revolustuoq uran cogaalыыстың хөџылдезиниң төџызы pistiң paaştыңсыбыс ес Tokaның ады-pile ханы холваşkan. Revolustuң саппыңга каза şартырган feodal-teokrat idegetterniң, arat connuң хамык тайзынараның kontrrevolustuoq кыстери-ниң сөлгы тайганьыстарь роор турган парын idegetterni, оларның арттыşкыннарын сыла шаар, улуџ SSRE-ниң тuzalamсызы-pile Тываның ekonom-politiktiџ polgaş kulturлуџ хөџылдезин еrestii-pile хөџыдыр, ылангыжа Тываның төреен тл-пизиин cogaadyr turguskanь polza, ес Tokaның улуџ асы-хавыжаазы. Ес Tokaның ол асы-хавыжаазы pistiң төџы-выске мөңгеzi-pile арттыр каар.

Ol coruk polza, pistiң nasional-revolustuoq kulturubustuң, uran-cyylыbystың, uran cogaalыыстың хөџыурынун кол yндеzin cyuly polgan. Ol yндеzin cyuldy turguzar corukka ес Tokaның kirzilgezi кызыгаар cok улуџ. Cyge teerge, ес Toka polza, pistiң nasional-revolustuoq uran cogaalыыстың cyџ-le idej-politiktiџ paaştыңсызы ес, ханы оон тоорт turguzukсузу полур.

Тываның nasional-revolustuoq uran cogaalың ең paaştaj egelep turguskan, оон pir tugaar арнын tidimi-pile, pyzyreldii-pile азыткан kizi polza, ес Toka полур.

Orannyң pygy амдыралың удурттуп paaştaar talazy-pile ес Toka-ның кылыр турар азылы канcaar-таа ааж-cok улуџ, ындыџ polza-таа, ес Toka pistiң uran cogaalы-

ыстың улуџ-таа, piccii-таа айттыр-ыџларының tugajында yrgylcy son-uurgap, sagыş covap турар. Pistiң uran-cyylыbystың, uran cogaalыыстың ceccekteldir хөџыр турарь polza, ес Tokaның асызы.

Ес Toka polza, uran cogaaldың хөџылдезиниң tugajында cyџ-le sagыş covap турар ес, ханы idej-politiktiџ utka polgaş uran-cecen шынар talazy-pile tergiin cogaaldарны cogaadyr, nasional-revolustuoq uran cogaaldың erttinelерин ulam pajызыдыр турар polgaj.

Ес Tokaның pistiң uran cogaalыыстың хөџылдезиниң tugajында po хире улуџ sagыş covap турарь анаа-la tavарылга ес. Ol polza, pistiң namыыстың uran-cyyl, uran cogaal talazy-pile prinsipial-дыџ politii полур. Cyl teerge, pistiң nasional-revolustuoq uran-cyylыbys, uran cogaalыыс polza, feodalizmның арттыşкыннарын yze uzutkaar, arat connu revolustuoq jozu-pile kizizider tugajында pistiң namның кыстыџ cepsee полур.

Moон todargaj xereccizi polza, ес Tokaның ARN-ның 11 tugaar улуџ xuralыңга мынца tep cugaalaань полур: „*Uran-cyuldy, uran-cogaaldы, solun parlalgань... orannyң iştiңge ulam kalbarttır, olарның pygy cediіşkinnerin arat connuң амдырал, kulturлуџ pajdaldарың sajырдырың-ce uqlандырар, feodalizmның арттыşкыннарын ulam-na еrestiџ тура tьrttarың-ce uqlандырар coruk pistiң namның tergiin sorulgaзы*”.

Nasionaldyn uran-cyylынын хөөгзылдези

Тываның nasional uran-ceccen cyylынын төөгүзүн ар көөр полза, кааһ-кааһ cys cыдарың мурнундан peerturup келген. Ол kulturnu, curttu, азыл-агьынь purungaар төпшп өспес кыдыр кадыр tudup, төreen curttun cingine eeleri polur азылсын арat connun politiktioj, ekonomnuoj ergezin kazыp, tarlap, хемдip coraan feodal erge-cagьrга podunun erge-ахьыңга kiir cagьrар, ол uran-ceccen cyылды, kulturnu telgeretpejin, хөме pazыp турган.

Төөгүнын nom tepterlerinden алгаш көөрге, pistin curttuvustun кырган назылорлар-pile cугаала-

зыр, хөөрезип көөрге, кааһ cys cыдарың мурнунда pezin piske uran-ceccen cyылдынын турup тургань polгаш аңаа аңьjak өскенин, niitti арat connun sonuurгалыңь koncuoj uluoj тургань todargaj. Ол шаојда арat connun ылазыр coraan ыларь, cугаалар coraan uran-ceccen tomaa, tooldap coraan tooldarь pistin curttuvustun кырган назылорларыңь наазылың иштинде хөөөр арттыр калган турар тур.

Уш cys cыдың мурнунда арat connun ылазыр coraan ыларь, cугаалар coraan uran-ceccen pajlak сөс tomaandan ар көөрге, uran-ceccen cyылдын utka ынарь kolduunda 3 janзы utkalьoj турган. Cyl tize:

1) Feodalizmның ерге-ахьың камгалаан ылар, ceccen tomaktar, tooldar, тывьзыктар, азы feodalдың uran-cyыly турган.

2) Арat condan podunun төreen curttun, ekki аадын, ынак ezin maktaan, ынакшылн, амьдыралың ileretken ылар, ceccen tomaktar, tooldar, тывьзыктар, азы ulustun uran-cyыly турган.

3) Арat condan feodalizmның кадыр perge tarlalың ileredip, аңаа udurlanьp coraan podal sagьың хажьндырп турган temiseldin ыларь, yleger tomaktarь, tooldarь, тывьзыктарь турган.

По 3 kol cyылдын utkazың хөек кырында camдык ылар, uran-cyылдын өске-таа хөсирлериниң парьмдаалар-pile ар көөры erge-cok cугула.

Nasional-xostalgalıy revolutun tiilelgezinge cedir Tıvanıñ nasional uran-cyylıynıñ uluı nıruuzu feodal angıñnıñ ideologun (yzel podalın) podunga şingeedip, arat tymenni feodaldarnıñ kulu poldurarıñnıñ uran-cyuly poop coraan. Feodal idegetter jozuluı arat connuñ uran-cyylın kara toburakka xep coraannar.

Feodalizmnnıñ erge-aızyn kamgalaan, oñ turguzuun rızoy turguzarıñ-ce uoqlangan cogaaldarnıñ, ırlarnıñ cizekterin ap koreeli.

Feodaldarnı maktaan ırlar:

„Tendiş tıbejin tevıp turar
Teergi peemniñ avıralsı,
Tejler paazı tagaan cerge
Erttip-le keer syroy kara.
Arttıñ-sınnıñ tızı polgan
Aldı kırıoy celer kara,
Aldaj monıuş paastap orar
Anaj kara Poppaı caa-avaı“

Po ırnıñ utkazyn ap kerge, kargıs nojannı polgaş pygy tarlakı feodal angıñnı maktaan, olarnıñ erge-aızyn kamgalaan polgaş arat kiziniñ erge-aızynğa piccii-taa xamaarız cyuly cok ır tur. Ol ırnı cogaatkan polgaş ırlar coraan kizi polza, cok polza, feodal angıñnıñ tarlap xemdiir coruun uran-cyyl-pile cızırar, arat connu oñ kulu poldurar teen kizi polur, cok polza, ugaan mederelin feodal angıga alıskan kizi polur.

Lamaların, şazınnıñ erge-aızyn kamgalaan, olarnı maktaan ırlar:

„Kelir kuuşta xekter caraş,
Kengirgelioı lama caraş,
Canar kuuşta saıyk caraş,
Sarıoy tonnuoı lama caraş“.

Po ırnıñ utkazyn ap kerge, lamaların maktaan, şazınnıñ erge-aızyn kamgalaan ır tur. Şın-

nda caraş kuuştar polur xekter-pile saıykarnı maktaan şın-a tur. bndıoy polza-taa, lamaların, şazınnıñ saıyk polgaş xekter-pile piccii-taa temejlezir cyuly cok. Ol polza, şazınnıñ arat connu tarlap xemdip, ugaan mederel talazı-pile feodaldarnıñ kulu poldurar tep turar coruun uran-cyyl-pile cızırar teen oraldaızıyşkın tur.

Oñ angıda, lama, xamnarnıñ talazından arat connuñ uran-ceccen cyulge ınak coruun aızoy-lap algaş, cyzyn-paazyn şazın cydylge parımdalaan optuı avıjaastıoy xuurmak mege cyulderi-pile arat connu korgudup syrttedip, ugaan mederel talazı-pile potarınnı, erge-aızynğa cagırar ap turgan.

Lamaların Tıvyt ulustunı cırttundan Kıdat tamcıştır kiirip keep turgan nom suduru polza, Tıvyt ulustunı sarıoy şazınğa ulus kiir evileldeer optuı avıjaastıoy xemdiki idegetterniñ xuurmak cogaaldar poop turgan. Onu pistiñ cırttubus-ce kiirip kelgeş, onu taradıp nepterediriniñ tep ozekteri xyreelerni uran-cyyl-pile kaastap turguzup, onu tamcıştır arat connu paazyn toredip, cı-lup cip turgan.

Olarnıñ ol nomu şylyk turguzıluı. Cizeeleerge:

„Şavi şavii poraıñaj,
Şazın camızın xorzajzii
Tımvıy tamzaj tyziılaa
Loncır molcop xorzajzii“.

Monu ap kerge, utka-şınar pildinmes polza-taa, turguzuun uran cogaal, onu tuskaj kandyoy pir kıpşıncoı, kizi korgup, setkil sagızynğa pir cyve kirgi-teoy ajalga-pile kaastap algaş, connu paazyn toredip, karang pydylyk arat connu pottarıñ-ce xandıdp ap turgan. Po ıškaş cizekter koncuı xej.

Ol medy cyulderin lamalar şazın jozuzunı kongı, tamıra, pyree, şın, kenginge, pyşkyr.

sam teeş eldep janzy muzuk cyy-
ty-pile xolup algaş, connu tõe-
redip turgan.

Xamnar polza, paza uran-cyyl-
dy azyqlap algaş, arat connu
ugaan mederelin tõerediriniñ pir
xeviri poop turgan.

Optuq avjaastyq kizilerden
paza-la arat connu uran-cyylge
ynakşyln, ol uran-cyylryn kyş-
tyun azyqlap algaş, pydylyk
karangb, erttem kulturdan cdybr
kalgan arat connu tõeredir algyş-
jereel cizektioq syzyqler cydylge-
ge xamaaryşkan uran cugaalar
cogaadyp algaş, onu terioq-tyngyr
cizektioq cyylder-pile kaastap al-
gaş, arat connu tõeredip turgan.
Cizee:

„Ektim par teeş, cajganmadym,
Eeren-tözym carlb kyştyoq,
Carnym par teeş, cajganmadym,
Cajaan-tözym carlb kyştyoq.
Orvalyqnyñ oruu cangb,
Tyngyrylyqnyñ tyvu cangb,
Aidan sarb albystarbm,
Ceden sarb cetkerlerim“...

Monu ap көerge, turguzuq tala-
zy-pile uran cogaal xevirliq pol-
gaş utka talazy-pile podun mak-
tanyp, onu paza kandyoq pir kyp-
şynbyq ajalga-pile kaastap algaş,
arat connu korgudup, setkil sa-
gyşyn ujaradyp, xoozun kuruq
cybege cydydyp, tõeredip turgan-
nar.

Ystynde көргysken cyylder pol-
za, şuptuzu-la feodalizmnñ kizi
tarlap xemdiir coruunñ cepsee
poop turgan.

Feodal idegetter arat connu
cogaadyp yndyrer salbm-cajaa-
nñ ceze-taa kyzadyp, poodydar
corza, onu cok kyp şydaaban.
Arat connu podunñ ambyr-
albn, sagb-setkilin, ynakşyln ыр-
lap kaan ырлар kaaş cys cылдыñ
turguzunda am-taa xeveer kyştyoq
poop turar.

Arat connu tereen curttun,
ekki aadbn, ekki ezin maktaan,
cer-le arat connu yzel podalbn
көргysken ырларн ap көerge:

„Tooruktuq tolgaq Tañdym
Tolganzymza, todar-la men,
Eziriktioq eer-le Tañdym
Ergilzimze, todar-la men.

Edeem adaa elep tengen
Eziriktioq eer-le Tañdym,
Tonum adaa toqlap tengen
Tooruktuq tolgaq Tañdym“.

Po polza, podunñ esken tər-
een ынак curttu tañdym, oñ
pajlaan maktaan, ol tañdyga амь-
дырап curttap coruur pajdalbn
koncuq şynby-pile ileretken ыр tur.

„Eder hektiñ mogavazy
Erinde-pe, tьльнда-pe,
Ezikkimniñ uttunmazy
Evinde-pe, cañьнда-pe.

Pora hektiñ mogavazy
Poskunda-pe, tьльнда-pe,
Porvagymnñ uttunmazy
Podunda-pe, cañьнда-pe“.

Po polza, tereen curttunda po-
dunñ sonuurgaan, caraşşangan
kiziden eske pir tьльнby амьттан-
nñ ol şimceeşkinniñ solun paj-
dalbn-pile ынак ezin cizeqler, ol
ezinge podunñ kancaar-taa aaj-
cok ынакşyldy setkilin ilergej-
lep turar, koncuq caraş polgaş
şyn cogaal tur.

Arat con podunñ kajgamcyk-
tyq ырларнge cyoq-le ынакşyln
ырлар coraan eves. Oñ-pile kadь
podunñ ezeenñ tajzynnary
feodal idegetterni көer хөñny co-
gun, olarnñ-pile temissezir tu-
gajьнда ырлар kaan izioq kyzeli
am-taa tiriq, am-taa kyştyoq.

I. „Cok-la kizi covalañbyq
Coraan cerge ajьылады,
Paj-la kizi magadanbyq
Pargan cerge хындyledir.

Cылығарнь manaza-taa,
Cьraa sajaan munar eves,
Хојуғарнь kadarza-taa,
Хојуq cьмcaan keder eves“.

II. „Adam kakkan tyzymettin
Ala karaan teşken polza,

Адам сизен коккаарактын
Азын тизин сыккан полза.

Ijem kakkan tyzymettin
Iji karaan teşken polza,
Ineem cigen kokkaaraktyñ
Iji kызын сыккан полза“

По ыры 300 сый мурнунда ылар турсан. Ындыр полза-таа, моор утказы-пйе тургузуу консуор нарын, жоулуор тергийн чогаал турган. По полза, феодал идегеттернин каяс суыл-пйе кызыр тарлар турган соруунга тозыр ыдавайын, ачаа удур, арат коннун поттарын адааннор полгаш озеоннор хорadaan setkilin uran-cyyldyn argazy-pйе ileredip, aзык temis-sezip турган консуор ын чогаалдар тур.

По ыскаш, ангы темисселинин талазы-пйе ханы уткалыр сецен мерген чогаал, ылар пистин куртууска каяс уyelerden peer тур турган. Ой ыскаш, арат коннар подунун кызыр coraan, sактыр coraan uluor полгаш хандыр уткалыр кызелдерин тоолдар-пйе, ылар-пйе, yleget-tomaktar-pйе ileredip coraannar: „Katkan kara aattyor Xaktaj-mergen“, „Şon хурег ааттыр Şoodaj-mergen“ ыскаш тоолдар пистин куртуустун кыдыр кызыгаарындан peer kalbaa-pйе neptereen турган. Ону феодал ерге-сакырга picce-taa оңдејт-рејин, pazыр coraan.

II

Улуор Октаврнын sosialistyor revoluzu tiilep, Orus куртуунга sovet cazaа toktaар турганның ас-хавыжаазы-пйе 1921 сыда nasional revoluzu пистин куртууска tiilep, revolustuor nam, cazaавыстың paаştalgazy-pйе пистин куртуустун кырынга Marks-Engels-Lenin-Stalinnyn tiilettirbes uluor tugu хадыр турар polgанындан peer пистин uran-cyylyvystyn exii азыттыныр, арат con поттарын подар coraan setkil sagыын uran-cyyldyn argazy-pйе kektyor-

şaktyor, caagaj куртууста хой-бенејинди, cайтыгајындыр ылар coruur, хойлер coruur, ооры coruur appargan-pis.

Pistin uttur polbas uluor merdelibis V. I. Lenin мынсар оореткен:

„...сылса pastырган kapitalizmdan kizi todup ар polbas. Kapitalizmnyn artтыр каан pygy kulturun алгаш, оон-пйе sosializmnyn тургузар херек. Pygy-le erttem, texnikti, хамык piliorlarni, uran-cyyldy алыр херек. Ынанмас polzubussa, komunistyor niittileldin амьдыралын тургузур ыдаवास-пис“ (Lenin, XXIV tom, 65 арн).

Pistin nasional-revolustuor nam, cazaавыс paşky Leninnin po ооредиин parымдалааш, еркен 19-20 сыдарнын тургузунда revolustuor kulturun, ылангыа uran-cyyldyn херен консуор cedişkinnyor corudup kelgen.

Оон todargaj parымдаазы polza, ам пистин куртууста арат коннун чогаадыр турар каяс-кааш cыс-ылар, шыктери полгаш paza şilieri, тоолдар, тывызктар, театыр, хойzym полгаш оске-таа cyylderi куртуң кыдыр кызыгаарында kalbara pergeni polur. Ылангыа po tugajында анык оскенернин sonuurgaly konсуор ulgatkan.

Uran-cyyldyn тытыр озыр хой-zyyr хойзылдезинин tugajында paşky Lenin мынсар оореткен.

„Proletarnyn kulturu teerge, kajy pir pildinmes cerden uştuna халыр kelgen cybe ebes. Proletar kulturunun, specialistar-pis теер ulustun podar каан cybezi ebes. Proletarnyn kulturu teerge, kizi төrelgettennin kapitalistyor niittileldin, pomeşik niittileldin, tyzymetter niittilelinin tarlalyн адаанга coraаш, чогаадыр кыыр каан piliorlerinin tynynyn tyrymnyor хойзылдези polur uzurluor.“ (Lenin tom XXX, арн 406).

Pistiň revolustuoŷ nam, cazaawbş paşky Leninniň po   rediin xaz k cok par mdalaaş, feodal yjeziniň ergi kulturun nasional revoluzunun  aa kulturun-ce pygy-le talaz -pile şilcitken. Amgy pistiň uran-cyylybys polza, marksizm-leninizmniň nomnal n par mdalaan, ARN-n n sorulgaz n kamgalaan, tus orann n a a, kultur politiin nam, cazakt n sal p turar sorulgaz n xaz k cok pottand rarn teskindir arat connu  br   p,  vileldep turar polgaş arat connu  erge-az  n kamgalaan, arat connu  taj  nnar n a udur revolustuoŷ kultur poop  zyr      p turar.

Ergi kulturnu saj brad p, az  lap turar polgaş niittileldi  am  bralynda poop turar cyylderni t p pottand  p turar. Sovet Ewileliniň sosialist   kulturunun  leger tur ulgaz n az  lap turar, pistiň curtubustu sosializm-ce kiirer xyreş teeş, kultur frontuzunda temissezip turar, az ldap turar,  aa- aa cogaal ylar  b , artistar  b , x  zymcylerib , toolcular  b ,  raacc ylar  b  polgaş oon-taa  ske ol cizektioŷ sal  m- ajaann   kizilerib  xyn-pyr de  zyr, x  zyr turar. Ol polza, nasional revoluzunun piske t p  p pergen paza pir tergiin onza cyyly po tur.

III

Pistiň „Revolustun xereli“ tep setkyylybys polza, arat connu  po  eccekteldir  zyr x  zyr olurur uran-cyylyn saj brad rda, pistiň  aa cogaal ylar  b st n cogaad p turar uran  rlar n, uran- eccen tooldar n, uran şylykterin, şilerin, t     ktar n    p m   n p, onu arat conga nepteredip saj brad r sorulgal  .

Pistiň „Revolustun xereli“ tep setkyylybys polza, arat connu  corudup turar maad rly  temiselini  oruun ş nar- a  aj  nnand r      p, nasionald n revolustuoŷ uran-cyylyn T  a ulustun ut-

tundurbas m nge pajlaa, m nge turaskaal  poldurar sorulgal  .

Pistiň „Revolustun xereli“ tep setkyylybys podunun ol t  gyly  sorulgaz n revolustuoŷ nam,  azaawb st n paaştalga  -pile, an  ak cogaal ylar  b st n idepkeji  kirzilgezi-pile kyyssedip ş daar.

Niittileldi  x  zyld zi ul m-na  skerlip, ergi  v  ler cok poop,  aa cyylder t pt p saj brap turar. Ol  skerilge saj brald n am  bralyndan y dezileen uran-cyyldyn am  braly ul m-na saj brap coruur. Kand  - aa am  brald n t  gyzy komunizmdan  skeer paar oruu cok.  n aarga, kand  - aa niittilel polza, podunun uran-cyylyn x  zydyp coraaş, oon-pile podunun idejin nepteredip,  aa  ada-ce şilciir uzurluoŷ.

Po sorulgan n şak m nd   xan  utka-ş nar n ap k rgeş, am yjede pistiň po az  b st n corup turar tempizin ap k rge, po yjenin  coguur negeldezin jozugaar pistiň nam,  azaawb st n sag ş covap, neg p turar negelderin cedir kyyssedip ş davaj n turar-pis. Uran mergen cyylyge sal  mn   an  ak cogaal ylar, sonuurgak ylar  b st n podunun ol sonuurgal n   p az  llaar talaz  am-taa  etpes,  lang  a po talaz  -pile az ldap turar kizilernin sag n  p, pi ittingir pajdal  koncu  şy   n.

Pistiň  nak ezib  e  Toka cookku kaaş  ldar i tinde tergiin  rtektioŷ cogaaldar n („Yur targa  n a y   yl poldum“, „Xereez n“, „Semis-kara, Uzun-kara“ tep şiler polgaş  skelerni) cogaatkaş, cogaald n xereenge  nak-  p corun r, uran cogaald  cogaad p corun r tep  leger tur ulgaz n k rgyzyr turar. Onu pis am-taa cedir kyysetpejin turar polgaş az  lap pezin ş davaj n turar tur-pis.

An  ak  sken cogaal ylar, x  zymcyler,  raacc ylar, artistar! Pis polza, t reen curtubustun xereenge  ajaap t reen aas keziktioŷ sal  m- ajaann   kiziler-pis.

Sosializm teeş temisselge pygy
 turuzubustu mogaş, şılaş cokka
 kiirıştirip coruurda, ojnap coruur,
 xeqlep coruur, ırlap coruur, eeryp
 coruur, curup coruur, siilip
 coruur, keryp coruur, maktap
 coruur, menge nazıda turaskaal-
 ıbbı polur uran-cuyldın xereen
 saızbradı telgeredirin ınakşıl-
 dıoı xereebis poldurar-pis.

Uluş maska tudup algaş,
 Uldap xerlip xap-la turgaş,
 Uran ırnı ırlap keerge,
 Ugaan sagş xeqlyoı turar.

Arvın maldı xavırar teeş,
 Arga, şelge celzip coraaş,
 Ajannıoı ırnı ırlap corda,
 Alıs podu sergek coruur.

Xejyn-pile, eeryn-pile
 Xeqlep ojnap alırnıda,
 Xeqızum, šiiniñ xenden arttıık
 Xeqlyoı cybe tıppas-taa sen.

ınak eziñ podap kelgeş,
 ılaptıoı podalıñ yndyrerde,
 ındınnıoı caraş ırdan arttıık
 ınak cybe tıppas-taa sen.

ırlap xeqlep coruur-la pis,
 ındınajdan xeqlyoı-le pis,
 ınak paşkı Stalinne
 ınakşır podap coruur-la pis.

ınak cybe pygydezin
 ınakşır ırlap coruur-la sen,
 Stalin—tep ırdan arttıık
 ınak ırnı tıppas-taa sen.

Öeryşkylyoı curttalğanın
 eeryp tıtpes
 eşpes odu,
 Örttemcejniñ cırık xyny
 —öndyr pedik
 Stalında.

Toktarlarga,
 pergelerge
 torulbajın,
 tura tyşpejin,

Toort-la pazır
 kirer eebys
 sosializm,
 komunizm.

Kaas caraş,
 uran-cıccen,
 kyştıoı polgaş
 corgaar seştıoı

Ötkyt ynnyoı,
 eeryşkylyoı
 xeqlyoı ırlar,
 omak ırlar

Kalbak caagaj,
 xostıoı şeleen
 ınak curttu,
 tereen curttu

Öttyr,
 kezir
 kezee şaqıda
 xadıp turzun,
 mandıp turzun!

Nasional-revolustuoq uran cogaaldыn ceccektelip turарь

Тываның nasional uran cogaаль polза, cyoq-le nasional-xostalgalьoq revolustun tiilelgezi-pile, Uluoq SSRE-nin tuzalamcъъ-pile teryttingen tereen тьл-пизик тывьлган soonda хөqзyp egeleen. Cyge teerge, nasional-xostalgalьoq revolustun tiilelgezinge cedir Тываның arat conu podunun төөгьзунуң тургузунда узык-пизик cok, karандь pydylyk corup, podunun cogaadьp yndyrer сальм-цажаань ištikki, taštьkkь tajьnnar-ga poocdadьp, pyruny-pile ilerep şьdavaжьп coraan.

Tereen тьл-пизик тывьлган soon-da arat connun ištinden сальм-цажааньoq kiziler ilerep yнyp, pot-tarьnnь teedi kyzelin хөjге ileredip, nasionalьн revolustuoq uran cogaalьn тургузup egeleen. Oon peer po хyнге cedir тькка хөj caa ьлар, şylykter, şiiler cogaat-тьньp yngen. Тываның nasional-revolustuoq uran cogaаль podunun тьртьp kelgen хyнындe egeleeş, po ceccektelip turar хyнынге cedir podunun хөqзылdeziniң кьска yjeziniң тургузунда eleen cugula-cugula өjlerni, perge cyyl-derni erttip kelgen, olarнь topcu-lap ap көreeli.

I.

Tereen тьл-пизик тывьлгьза, arat con podunun cogaadьp yndyrer uran сальм-цажаань cyoq-le aas кьргьга tool-pile, ьr-pile ileredip coraan. Jozuluoq pizimel uran co-gaal polза, tereen тьл-пизик тьp-тьp хөqжeен soonda egeleen.

1934-35 cыldardan egeleeş, төгьeen тьл-пизик тывьлгаш, 3-4 cыл pošt-ganda solunnarga тькка хөj şylykter, caa ьлар parlattьньp, тькка хөj caa şiiler cogaattьньp yнyp turar appargan. Ol ьлар, şylykter polgaş şiiler polза, nasional-revolustuoq uran cogaaldьn хөqзылdeziniң ege pazьnnarь polgan.

Pistin nasional-revolustuoq uran cogaalьbьştьn ol eң paaştajьp pazьnnarьn кьльp egeleen cogaal-cыларьbьs eleen perge cyylдерге tavарьşkannar. Ol perge cyylderni ap көreeli.

Тывага oон мурнунда nasionalaldьn uran cogaаль турваан, мьндьoqньн төleezinde, Тываның uran cogaальньн теорij, тургузуoq хевир тугажьнда ajттьрьoqlарь polза, şiit-pirlettinneen, caa ajттьрьoqlар poopturgan. Po polза, tergiin perge cyyldernin pireezi poopturgan. Мьндьoqньн төleezinde, pistin ol cogaal-cыларьbьs Тываның nasional-revolustuoq uran cogaальньн mungaş орун азыдар tep perge polgaş хyндыlyoq хyleelgege tavарьşkan.

Тывага oон мурнунда uran cogaal турваан, cogaal-cыларьн uran-cogaal talazь-pile yleger турzulgaзь cok turgan coruk paza pir tergiin perge cyyl poop turgan. Мьндьoqньн төleezinde, pistin eң paaştajьp cogaal-cыларьbьs nasionalьн revolustuoq uran-cyyl-yn caa polgaş кьştьoq pajlak-pile pajьdar tep uluoq sorulgaga tavарьşkan.

Pistin аньjak cogaal-cыларьbьs revolustuoq nam, cazaktьn, pis-

tiň revolustuoŭ uran cogaalъъs-
тъň udurttukcuzu polgaş ege tur-
guzukcuzu eş Tokanъň toort paaş-
talgaзъ-pile, pottuoŭ kirzilgezi-pile
ol uluoŭ sorulganъ kyysseidir tu-
gajъnda uluoŭ aзыldarnъ corudup
kelgeş, am po xyn nasional-revo-
lustuoŭ uran cogaaldъ ceccektei-
dir хеоŭzydyp turar tur.

Nasional-revolustuoŭ uran co-
gaaldъň хеоŭzyldeziniň po erttip
kelgen kыska oruu polza, pistiň
cogaalсыларъъs uran cogaaldъň
iştinde cetpes cyulderni cok кыльр,
idejъ politiktioŭ utka polgaş uran-
cogden şъnar talazъ-pile pedik co-
gaaldarnъ cogaadyr teeş corudup
kelgen temisseliniň yjezi polur.

Pistiň anyjak cogaalсыларъъs
po temisseldi corudup tura, arat
connuň kyzeen kyzelin, cykteen
cyktylyn şъny-pile, eň-ne toluzu-
pile kergysken cogaaldarnъ co-
gaadyr teeş, pottarъň uran mer-
geziň urylcy peditpi-şaan, nasi-
onalъň revolustuoŭ uran-cyulyň
pedik şъnarlyoŭ cogaaldar-pile paj-
ъъdyp turarlar.

Cizelep algaş көerge, eş Toka-
nъň „Uyr targazъnga yş cыл pol-
dum“ ter şiiizin көrween, nomcu-
vaan kizi parъk cok poop turar.
Şъny-pile cugaalaarga, eş Toka-
nъň ol şiizinge arat connuň ol
xire ынакşылды olarnъň cyoŭ-le
eş Tokaga ынакşылъъndan eves,
хагън ol cogaal arat connuň ky-
zelin ылар şъn kergyzyp, şъn хан-
дыгър тураръndan polur. Ol cogaal
ыncangaş кыштоŭ.

Pistiň anyjak cogaalсыларъъs-
тъň cogaatkan şylykteriniň, ыларъ-
nъň iştinde arat connuň көрүр
coraan aзыoŭ xilinceen, өzeen-
nioŭ tajъnnarga uduр, хостuoŭ
şөleen erge teeş corudup kelgen
maadyrlyoŭ temisselin kergyzyp
turar cogaaldar тькка хөj. Ooň
kaaş cizeenden ар көreeli:

„Kurynevisti mozu кыльр,
Kuzыр podubustu kul кыльр,
Curttuvustuň кьдында
Curup coraan savъ par,
Paldыгъъsтъň eedinde
Palyoŭlar coraan sorvu par.

Maлъъъsтъ yskeştin,
Maaladyр сыгyp cordu.
Paазъъsтъ keskeştin,
Paalъkka aзыр cordu“...
(T. Sarъoŭ-ool).

Po şylyk polza, Tъванъň arat
conu taştъkкъnъň kulu poop, ko-
lonъjнъň kaдыoŭ tarlalyн көрүр
coraanън curup turar tur.

„Arat kizi
iji xolu peektioŭ,
iji pudu saaktъoŭ,
Aзыoŭ covalandy
Adыrlyр arga cok coraan..

„Arat kizi
Iştî хъrнъ kuruoŭ,
Idik хebi samdar,
Al podu, aзы-tely
Amдырал көrbes coraan“
(Anonim).

Po şylyk polza, paza-la ystyn-
de şylyk ыşkaş, arat connuň edi-
lep coraan aar tarlalyн, көрүр
coraan aзыoŭ tyreen piske kergy-
zyp turar tur.

„Oktabrнъň кыштоŭ хуны,
Oktargajga сыгър keldi.
Orgu caagaj curtuvuska
Ottuoŭ tuktu xiiskittibis.

Сыргалаңнъň сыгък хуны
Сыгър keldi, capтър keldi,
Xostalgaнъň mөnge хуны
Xoor connu pyrgej perdi,
(L. Sambuu).

Po polza, 1921 cылда ynyp kel-
gen Tъванъň nasional-xostalga-
lyoŭ revoluzunun polgaş ooň tiil-
eigezinge şiitpirlioŭ tuza polgan
Uluoŭ Oktabrнъň revoluzun ылар
turar cogaal tur.

Ooň angъda, pistiň cogaalcъ-
ларъъs pottarъň cogaalъnga
arat connuň tiilep алган өөгүş-
kyloŭ, хеоŭlyoŭ curttagazън көр-
gyzyp, arat connuň uluoŭ Lenin,
uluoŭ Stalinga, Uluoŭ SSRE-ge,
хостuoŭ şөleen төreen curttinga
кызыгаар cok ынакşылды ылар
turarlar.

„Aldь cyzyn malьbьs
Alaak sьnmas ɵzyp tur,
Arat connuң kulturu
Apar xanmas pedip tur.,
(Tamьbь-syrьn).

„Aldan xarlbь
kьrgan cɵnyk irej, kadaj,

Aldь xarlbь
caş-picce uruq-tarьbь

Tɵgerezi
pir tɵmej
ьrlьbь-şoorluq.

Tɵtpes uluq
aas-keziin
kɵryp turar“
(T. Sarьbь-ool).

По полза, arat connuң ɵeryşky-
lyq, aas-keziktiq, cьrgaldьbь curt-
talgazьn todargajь-pile curup kɵr-
gyzyp, ɵtkydy-pile ьrlap turar
cogaaldar tur.

„Uluq Sajaan
edeen turgaar
cьrgap curttaan

Ulus connuң azьl xeree
capтьp ɵsken

Meen curttum,
ьnak curttum,
caraş curttum.

Meen tɵreen
ьnak ijem,
—Тьва curttum“.
(Idam-syrьn).

Kaşpal-Угьын taqlarьndan
Kaccьk-sajgal cedir kɵerge:
Ereen şokkar connuң syryy
Ereңgejindir şuurzup turar,
Tazьr şelde taraan taraa
Talaј ьşkaş calğьp turar.

Şylyk polgaş ьгьm polgan
Cyyden artтьk
tɵreen curttum!
Ugaanьmdan uştunmastaan
Uluq caagaj ɵeryşkymny

Өştyqlerge
alьspas-men!

Өlzymze-taa,
ьşkьnmas-men!“
(Anonim).

По cogaaldar polza, arat con-
nuң xostuq şɵleen tɵreen curt-
tunga cyreeniң xanьzьndan kь-
zьgaar cok ьnaan, tɵreen curt
teeş amь-tьnьn pyryn perdingenin
ileredip turar cogaaldar tur. Pis-
tiң arat conubus, anьjak cogaal-
cьlarьbьs podunuң cogaaldarь-
nьn, ьrlarьnьn eң uranьn, eң
ceccenin, eң ajannьn uluq Len-
inge, uluq Stalinga turaskaar
turar:

„Tymeј
karanğь tamьnь
cьrьtkaş,

Tyme saja
tyreennerni
cьrgatkaş,

Amьr şɵleen
aas-keziin

Aşpas хун-teq
mɵge pььbь
kьlьp pergen

Lenin
—tergiinnerniң
teedizi,

Lenin
—ugaannarnьn
uluq pedii“
(Anonim).

„Telegeјge хунner kɵrbeen
Teski хунny хунnetkeş,
Aas-keziin tyrymcytken,
Aldarlbь tyrymge katkan
Cьrgal tamcьkтьn targanь
Cьгьk хун-teq Stalin paşkь“...
(T. Sarьbь-ool).

III.

Pistiң nasional-revolustuq ur-
an cogaalьbьstьn podunuң тытьp
kelgeninden po cecektelip turar
хунyңge cedir хɵqьzyp kelgen or-
uun topculap kɵerge, mьndьbь
tur.

Pistiņ nasonal-revolustuoj uran cogaalъvъs хѳѳзур кеерде, пір талазъндан, Sovettiņ sosialistъoj uran cogaalъnъđ халдавъръ-pile хѳѳзур келген полгаş moon сон-гаар-таа оон yleger турzulгазын паръmdaalar хѳѳзуур.

Iji talazъndan, Тъванъđ arat conunъđ kaaş cys сьдarnъđ тур-гузунда cogaadър-coraan aas co-gaalъnъđ (ьrlaгъnъđ, tooldarъnъđ) kajgamcъkтъoj tergiin uran-сес-ценin полгаş хазьк cok нарын тургузуун паръmdalar хѳѳзур келген полгаş moon songaar-taa онu паръmdalaар. Cyge teerge, pistiņ nasional-revolustuoj uran cogaalъvъs полза, uluoj Leninniņ өөредиin хазьк cokka ederip хѳѳ-зуур узурлуoj. Ol cyl teerge, pis-tiņ nasional-revolustuoj uran co-gaalъvъs полза, „kandъoj пір pil-dinmes cerden uştuna халър кел-ген cybe өвес“, pistiņ nasional-revolustuoj uran cogaalъvъs пол-за, Тъванъđ arat conunъđ feudal niittileliniņ тарлаьнъđ adaanga

coraaş, cogaadър тургuskan aas cogaalъn revolustuoj utka-şьnar-pile toldurup, онu ulam saжъра-дъръ полур.

Pis, uran-cogaaldъđ азыldакс-ларъ, аньjak cogaalълар po sor-ulganъ tujulunga cedirip şьdaarъ-vъs pyzyreldioj. Cyl teerge, ol tugajъnda pistiņ revolustuoj nam, cazaavъs yrgylcy sagъş covар, pottuoj paaştalганъ perip турар.

Oон todargaj паръmdaazъ пол-за, uran-cyyldың хереен şuut удурттup paaştaarъ-pile uran-cyyldың tuskaj komitedin, cogaalъ-larнъđ өвилелин, olарнъđ tuskaj parlalгазын „Revolustunъ xereli“ tep setkyyldy тургузup тураръ полур.

Am artkan cybe полза, cogaal-ълар po uluoj sorulганъ pottan-dъrar, podunъđ piliin полгаş co-gaalъ mergezilin pedider teeş, pedik şьnarъoj cogaaldарнъ co-gaadър teeş, pistiņ ьnak paaştъ-съvъs еş Toka ьşkaş азыldaаръ полур.

Teatyrnıń saa sorulgalary

„... Teatyrnıń uran-cyuly polza, connu kizizideringe, pistiń pygy curtakсылarabyıstıń kulturluq pajdalyn ködyreringe tergiin küştyq cepsektiń pıreezi...“ (M.I. KALININ).

Тываның Араттың Revolustuq Намының 11 tugaar uluq xuraly, uran-cyuldyń idej-politiktıq polgaş uran-cessen utka-şynarın pygy xemceqler-pile pedideri cugula tep ajttıbşkyn pergen. 1940 cıldyń aprel aınyń 24 xunynde ARN TK-nyń Politvyrozundan Kyryneniń xeqzym-şii teatyrnıń aзылн saızradır, nasionaldın uran-cyulderin xeqzydyp telgeredir tugajnda todargaj toktaal undyrgeń. Po toktaal şiitpirler polza, Kyryneniń xeqzym-şii teatyrnıń xyn pygy corudulgazyńda todargaj paaştalga poop turar.

Nam, cazak, oñ paaştıncylar eşter Toka, Pajyr uran-cyul polgaş ылағыжа teatyr tugajnda kancaar-taa aaj-cok sagbş salыр turar. 1940 cıldыń kyzyn TAR Sajıttar Cöyleli teatyrnıń aзылн saızradır tugajnda todargaj toktaaldы undyrby-şaan, tuskaj tuzaal-pile teatyrnıń artis sostavıńga 17 kizini nemep turguskan. Adak seelynde, TAR Sajıttar Cöyleli nasionaldın xeqzymyn turguzar tugajnda toktaal undyrgeń. Po pygy cyulder teatyrnıń şynarın saızradır tugajnda pygy curtunı murnuńga pistiń xarbyssalga-ıystı koncuq ulgattırgan.

1940—41 cıldarda Kyryneniń xeqzym-şii teatyrnıń aзылнıń arga-majbın köryp, şuut eskert-

ken. Turzulgazy cetpes ojnaksylarşala-pula peletkenip coruj-la ырşpaan şiini polgaş eske-taa körgyzoqlerni elekke undyryp körgyzyр турған sonurgaksylar хе-бири-pile corup турғаньдан am ojnaksylarнı ханызы-pile ыргылы-нын kizizidilge aзылн-ce şilcitken.

1941 cıldыń pydyrylge planında, Furmanof polgaş Polivanof-tun „Ujmeen“ tep şiizin undyryp körgyzeri-pile plannap alған. Uк şii polza, pistiń teatyrnıń өер-никci ojnaksylarıńga podunun revolustuq utka-şynarының tala-зы-pile pildingir poop turar polgaş aңaa pygy-le ojnaksylar kizi art-pajyn kirzip, ojnaksy pyryzynyn şydaar şaa-pile aзыldadyр turar. Oon ыңaj, teatyrга nasionaldın paza pir eñ teere şiizi polur eş Tokanың „Uyr targazyńga yş cıl poldum“—tep şiizin undyryp körgyzer pajdalyn ulam caarttyр undyrer tep turar. Uк şii polza, nasionaldın eñ tergiin şiizi polur polgaş curtunı iştinde at-alдарь kalbargan şii polur tur. Ooı-pile kadı am yjede şii cogaalsylarның cogaadyр turar şiilerinden polu peeri-pilek pir şiini undyrer tep sorulganı salыр alған.

Kyrteatyrnıń өөredilge planында 1940 cıldыń nojavrның 16-dan egeleeş, saa өөrenikcilerni nemep turguzup algaş, plan jo-zugaar şығыş өөrenip egeleen. Ol өөredilge polza, cangbş aaj pydyştyq arga-metot-pile teatyr-ның pygy ojnaksylarнı teatyr-ның uran-cyulynың kulturu polgaş texnii-pile cepseqlengen pe-dik şynarыы uran-cyulderniń тывксыларь poduragының suur-

un salır өөредилге полур тур.

Театрның азылының по саа сазылының пайдалы полза, V. I. Лениннің— „Кизи төрелгеттенин пыгы хөҗүзүлдезиниң тургузуп каан кутурун ыжак кылдыр пилип алгаш, ону саарттыр едип алгаш, цыҗ-ле ам пролетарның кутурун тургузуп полур, җак ынсаар тодаргаҗ-pile пилип алвас ползубусса, ол сорулгань җитпирлеп җыдавас пис“ —тер айттыҗыкынын театрның пыгы колективи пилип алган теп цы-вени айттыр турар тур.

Мону парымдалааш, театрның колективиниң подунуң коокку ужелерниң иштинде корудар кол өөредилге, пыдырылге азыдары полза, „өөренир, өөренир паззаттап өөренир“ полгаш ертен ујениң кутурун пырын җингеедип алыр теп санар турар.

Ол өөредилге полза, бир талазъндан, улустуң салым-сажаанының согаадыр каан цуылдерин өөренир пилип алыр, улустуң угаан медерелин төөредип coraan җазыңга, лама, хамнарга пылааткан уран-цуылдерин, тоолдары, согаалдары, ујаңылыҗ саагај ајалгалары, театрның хөҗүзүм херекселдерин, curumалдыҗ каасталга силбиҗлерин улуска тедир егидип peer, оларга eeledir сорулгалыҗ. Ол уран-цуылды феодализмның, җазынының—лама, хамның араг конну төөредип, тарлап хемдиириниң херее poor coraаның җыгымцылеп, саарттыр кылгаш, азылы арат коннуң революстуҗ хөҗүзүлдезиниң херее пoldurar. Оон иштинде ундезинниң унелиҗ цуылдері полза, улустуң пыгы уран-цуулының ерттине пайлаа полур узурлуҗ. Ғазынының хуурмак еreen-җоккар паак җынары полза, ону едип, казар җингеедип ар келирге, тylene тышкен кодур маагы ыҗкаш сојлуп асталыр калыр узурлуҗ. Подунуң улuzuнун кутурун ханы, калваа-pile пилир, җингеедип алыр, подунуң улuzuнун төөгызын, темисселин, оон тилелgezиниң оруун пилип алыр теп coruk полза, театрның колективиниң

виниң бир тугаар сорулгазы полур.

Театрның ији тугаар кол сорулгазы полза, пистин-pile хатунма пажралдыҗ, улуҗ теткимце уlegerлиҗ улуҗ Совет Евилелиниң уран-цуулын, оон театрның уран-цуулын өөренир coruk полур тур. По полза, хөј сылдың азылы полур. Ленин паҗкыны— „Культур революзу полза, политиктиҗ полгаш тајынының сорулгазы ыҗкаш ындыҗ тырген җитпирлеттинип полвас. Тајыңга кааҗ-ла ај иштинде тиілеп ар полур, ынсаарга, культуру ол хууссаа иштинде тиілеп ар җыдавас, мырпај-ла херек кырында ар көөрге, тькка узун хууссаа херек, ең-не улуҗ кыҗ салыр, ургылы җыдамьк азылдар тургаш, ол узун хууссаа иштинде подунуң азылы тыуыстырып алыр узурлуҗ“ —тер тоорт айттыҗыкынын сактыр узурлуҗ-пис.

Улуҗ Совет Евилелиниң тергиин улуҗ турzulгазын көөрип тургаш, Кыртеатр полза, төрт сылдың өөредилге, кизизидилге азылы евиледеп турар. По планнь потандырар тееҗ, ургылының ең кызымак oralдазыҗыкынын негер турар.

Совет Евилелиниң кутурун җингеедип өөренирге полгаш ce-ле ниити уран пилиҗни көдырерге orus тьл пилвес coruk концуҗ улуҗ җаптык poor турар.

Мынсаарга, театр полза, Ленин, Сталинның тьлы, Пушкин, Гоголдун, Ostrovskij, Gorkijниң тьлы өөренир алыр теп сорулгань подунуң мурнунда салыр турар. Өскеер цугаалаарга, orus тьл кырыңга советтин җиілерин oјnap турар кылдыр өөренир алырың oralдазыр.

Nam, казак curtту социализмце саарттыр киіrer тугајында кансаар-таа ај-чок улуҗ азылды corудуп турар. Театрның пыгы колективи ол азылды cediiҗкinniҗ потандырар тугајында подунуң төөгылыҗ ролун ертен ујениң пыгы-ле кутурунун пилин җингеедип ар, пилиҗ-pile cepceҗленип ар, пистин curtтун мурнаксы кизилериниң хемceенге cedип алгаш, ам кыусsedип җыдаар.

Ulustun aas cogaalyn cыp polbaazyradьы

Ulustun aas cogaalь teerge, arat connuң ыaandan peer ьrlap coraan ьrlarь, tooldap coraan tooldarь, тьвьзьктар coraan тьвьзьктарь, cugaalazьp coraan yleger cugaalarь polgaş jereel cugaalarь paza ьske-taa ol cizektiо pizittinmeen, aas кьrьnga cogaadьp coraan cyulderi polur.

Ol aas cogaaldarьnьң ьesкуп kelgen тeegьzyn ap кeer polza, cys-cys cьldarьnьң тургузунда ургьлцylep kelgen polgaş arat connuң амьдьрал curttalgazьn, olarьnьң kьzep coraan kьzel-podalьn, temissezip coraan temisselin xereldendirip kergьzyp turar tep cybe todargaj tur.

Cizeelep ap кeerge, tooldar polza, ulustun тeegьzynьң iştin-ge poop турган кандьoй pir coruktarьnьң polgaş nojat-tyzymetterge, xyree-xiitke udur arat connuң temissezip турган temisselderin paza uk temisselderge olarьnьң азьp tiilep ap coraan coruktarьnьң ceccen, kaas polgaş cidiо utkalьoй sester-pile cugaalap-kaan polur tur.

ьncaarga, arat connuң ьrlarь polza, paza-la kolduunda olarьnьң амьдьральn, oran-curttunun pajdalьn polgaş cys-cys cьldarьnьң тургузунда edilep coraan aarperge тарладььшкьnьн, olarьnьң sadьş-setkilin ileredip turar polgaj. Cizee: „Tooruktuо tolгaj таңдьm“, „Adam kakkan tyzymetti“, „Xilincektiin cовалаппьn“—suо teen cizektiо ьrlarьnьң utkazьn podap кeerge, todargaj tur.

Ulustun yleger cugaalarь paz-la olarьnьң амьдьральnьң polgaş temisselinin camdьk cyulderin kьskazь-pile polgaş eң-ne ханьзь-pile ileredip каan polur.

Moон ap кeerge, ulustun aas cogaaldarьnda olarьnьң амьдьрал temisselinin тeegьzyнге polgaş хeй cys cьldar тургузунда cugaalazьp coraan sөs томaktarьnga paza kulturьnga холбашкан cyulder koncuо хeй. Ыncaarga, olar polza, arat connuң тeegьzyнге polgaş nasionaldьң тьl-piziinin xereenge koncuо cugula uzur-tuzalьoй polur.

Мындьoйньң узурундан, arat connuң aas cogaaldarьnьң cыp coruk polza, TAR-ньң Уран-cyulder komitedinin polgaş pyгу nam, areve kezigynnerinin, paza аят connarьnьң cugula sorulgazь polur, cyge teerge, uk aas cogaaldarь polza, am yjede kolduunda pizittinmeen turar, ьncaarga, olar нь ol yje-yjelernin амьдьральnьң pajdalьnga polgaş sөs-cugaalarьnьң aajьnga таарьштьr ekki cugaalar ыңdaptar şak ьndьoй ergi şaоnьң toolcu, тьвьзьксь, ьraac-cь ulustarь polza coorttu evezep turar polurunun узурунда aas cogaaldarь paza-la тьвьlbas-tap ховарттар par cьdar.

ьncaarga, ergi şaоnьң aas cogaaldarьnьң po şaоnьң аньjak ьskeni paza-la pilir, ьndьoй polzataa, olar pottarь uk yjelernin амьдьральn polgaş sөs-cugaazьnьң aajьn karak-pile kьrbeen cybe тeleede, ceccezi-pile ыңn cugaalabayьn, po yjenin, pajda-

Ынга полгаş сөс-тomaаның аажыңга шуут җилциде peer cyylder турup полur. Оl teerge, Ыаңгыя nasionalдың сөс-tomaан төзын-ден тура җинцилеп өөренир corukka cedimce cok cyyl appaar. Ындың-ның узурунда, аас cogaaldарын сыьрда, каяь-пир кизини cugaала-дыр пизип тургаş, ol кизиниң cu-гаазының аяаның хевеер пизиирин парымдалаар полгаş onu пизеен кизи podунуң аажы-pile өскертпес полза coguур, cyge teerge, pir евес uk cogaaldы coguур yjeniң сөзынүң аажыңга ol хевеер пизип албас полза, шаандаккы шаоһның араг конунуң сөс-cugaазын җын җинцилеп өөренип алыыңга tudak-тальды полur.

Раза араг коннуң аас cogaal-дарын пизиирде, tus-tus козуун-парның cugaалазыр турарының аажы-pile ийик-пе, азы cer-cerniң cugaазының аажы-pile пизиири cu-гула, cyge teerge, ol coruk полза, козуун-козууннарның полгаş tus-tus cerlerniң арагтарының cugaa-зының аяаныңда piccii өскерлип турар cyyldernи җинцилеп өөрен-ринге cугула.

Ынчангаş, араг коннуң ам пизиттинмеен полгаş сөс-cугаа кыында пар роор турар аас co-гаалдарын сыьр пизиирин тыңыдар coruk полза, pygy nam, areve kezigynneriniң полгаş араг con-нуң cугула sorulгазы полur тур.

Оl cogaaldарын сыьр пизиирде, кандың аргаларын хереqlеze co-гуурul, оларын topculар көреели.

1. Ро устынде айткан cogaal-дарның иштинден каяь пир cogaal-ды пилир кизи полза, ol cogaалын podu ийик-пе, азы каяь-пир кизее пизиткеş, ТАР Сајыттар Cөyleли-ниң canында Уран-cyylder komi-тединге corудup perip турза co-гуур. Onu пизиттирде, uk cogaal-дың сөзынүң аяаның хевеер pa-рымдалаар херек.

2. Аас cogaалын podu-таа ийик-пе, азы өске-таа кизиге cugaалап пизидер кизи полза, uk cogaaldы казан, кымдан тыннап пилир ал-ганың пизиир полгаş паза podu-

нуң yrgylcy curttap турар cerин, азы өске cerден көзыр келген кизи полза, мурнунда полгаş ам curttap турар cerиниң адын тодаг-гај айттыр херек.

3. Аас cogaалын пизиир кизи полза, uk cogaaldы podu пизеен-пе, азы өске кизиге пизиткен-пе, ol tugажын тодаггај айттыр, Ын-цаарга, кандың пир аас cogaалын cugaалап олурган кизиден тыннап пизеен кизи полза, podунуң адын, турар cerин полгаş кылыр турар азылың айттыр cугула.

4. Тоолду cugaалаар, podu пи-зиир ийик-пе, азы тыннап пизиир-таа кизи полза, uk cogaaldың ајалга-зың cer-ле өскерттир полбас, cizee-леерге: „олур“ теп тоолдаан пол-за, „олур“ теер, „одур“ теп тоол-даан полза, „одур“ теер, ol Ыскаş „хын“—„кын“, „кат“—„хат“ суој teen cizekтий сөстери өске-өске cerлерде жанзы-жанзы cugaалазыр турарын ol хевеер пизиир херек.

5. Тоол пизиир кизи пир евес, кым пир кизиниң тоолдап олурган тоолун җала-пула тыннап алгаş, онu cingine ајалгазың парым-даалаважын сөс-tomaан хабыдыр, podунуң туразы-pile yrej cogaady peer полза, oortан конcuoј җын евес cybe yныр полur. Җынында, Ындың жанзы-pile тоолду yrei азыолаар corукту poldурбас пол-за coguур. Ындың cizekтий cet-pes cyylder piste cok евес, ci-zee: „Таş xyрең ааттың Тана-хе-рел“ теп тоолду еş Oјdup казаp җыојген полгај, ам ol тоолдун иштинде „ol тажын полган кизини тывар төлеезинде“ теп cazaан сөс пар. Onu cingine тоол cugaa-зы теп полбас тур, cyge teerge, jozuluoј тоолcular полза, „төлее-зинде“ теп po шаоһның сөзынүң орнунга „teeş“ теп сөсты хереqlеп турар теп cybe пидингир пол-гај.

6. Cer-cerniң nam, areve or-гаизастары полгаş ооң актив-цылары полза, ol турар cerлеринде тоол, Ыр, тыбызкык cergelioј аас co-гаалдарын пилир кизилерни илередип, оларның пилир cyylderин сыьр пизиир-

coruktu yrgylcy corudup, pizit-
tingen materialdarnь TAR Sajyt-
tar Cөvyleliniң саһында Uran-
cyylдер komitedinge yrgylcy co-
rudup perip turar coruk cugula.

Paza tool, тывъзык polgaş ol
cizektiң cogaaldarnь сьырда, саа
шаотһың, ро уjeniң tooldарь, ть-
възъктарь polgaş yleger cugaala-
рһн kajь-la turar cerinden тьвар
polgaş olарнь cogaadьр turar ki-
zilerni ilerediri cugula. blangьja
uluq paşkьlar Lenin, Stalinнһн
tugajьнда polgaş Uluq SSRE-niң
tugajьнда paza TAR-нһн nam,

cazaanһн polgaş paaşьһыларь-
нһн tugajьнда arat connuң cu-
gaalazьр turar uran ceccen cu-
gaalarһн сььр хerek.

TAR-нһн 20 сьл polur төөгь-
лы Uluq pajьһыңа uktuştur
nam, cazaavьstan respublikтһн
pygy-le uran-cyylдерiniң көrylde-
zin olimpiadһн carlaan polgaj.
Am pis ol konuq uluq төөгь-
лы corukka arat connuң aas
cogaaldарьнһн talazь-pile uluq
tynneldiң uzurazьһн cedip aь-
рһььь terziin cugula.

Pistin uran cogaalьbьs

T. Sarьaь-ool.

T O K A

(şvlyk)

Tьваньд erttineliq
ekki curtту
xostuoь,
Tьваньд eres, omak
arat conu
ergeliqь,
Etticь, maldьoь curtталгань
curttap turarь,
Eoьliş tiьes
pьzьoь kьştuoь
xeoьzyp orarь.
Adavьstьd adalarь
eoьbelerden
Amgь şaoьnьd
aldan xarьoь
conu cedir
Arь, cьlan xorazьndan
artьk
azьoь
Aar perge covalaqьn
ediletken
Iaşьtkьkьnьd
cerlik-tojaan
cazьj-cilvi
Tajьnnarьn
pyryn-mezyn
yndyrgeştinь,
Iştikkininь
irip-cьdaan
ergi-sazanь
Iicirbelerinь
yze şapkaşь,
puza şapkaşь,
Enereldioь
ekki caagajь
curttalгань
Egiirede
pьzьoь kьldьr
tьpsьp pergenь
Ulustun iştinden
şyoьlyp yngenь
maadьr
Uluoь teedi paşkьbьsь,

ezibis
 Toka.
 Tarlakcъ, paak tajzъnnarnъ
 azъp pergen
 Tarlatkan xøj arat connuъ
 ьnak oqlu
 Toktar pergee
 torluş tibes,
 ujadavas
 Toka paşkъ—
 ьnak ezibis,
 —adavъs,
 Toң ьnak ezibis,
 tolu pyryn
 kyzyvys.
 Toka polza,
 pisterniң
 arat xøjnyң,
 Alъs şъnnъn
 tozyn tutkan
 udurttukcu,
 Azъl-işke
 eres tidim
 pydyrykcy,
 Stalinnyң surukcuзу
 eң teedi
 Blapтыoı хавъjaalыoı
 paşkъvъs.
 Aldarlyoı uluоı
 paşkъvъs
 Toka seңee,
 Arat connuъ
 ьnakşыbъ,
 pyzyreli
 Kaa-xemniң
 şarkъnъ ьşkaş
 calğъp turar.
 Uluoı Toka
 ьnak ezibis
 sen polza,
 Ulus connuъ
 eşpes kъзы
 xereli-sen.
 Xostal kyzeen
 arat connuъ
 şuptuzunуң
 Xolda tutkan
 cidiоı kъзы
 cъdazъ-sen.
 Seen-pile
 kadъ coraan
 arat connuъ
 Setkil cyree
 eres tidim
 tiilep yner.

Arat namның ассызында

(şylık)

Ceerbi pir cылдың мurnunda
Cedinmes-taa koncuoı turdu,
Ceriivistin arattarın
Cerlikter tep sanap turdu.

Oktabrның кyştuoı хуны
Oktargajga сыър keldi,
Orgu саагај cırttuvuska
Ottuoı tıktu xiiskittibis.

Eleoı tyreoı, eryy şaagaj
Ergelioı-le eetti-pottu,
Ereelioı-le kinci-pile
Eremdikter kaap cordu.

Cыrgalaпның сырк хуны
Cыър keldi, capтър keldi,
Xostalğanın mөңge хуны
Xoor connu pyrgeј aldy.

Xoor connu kodan malın
Xoозuradyr pылаар turdu,
Ergim connu edin malın
Eenziredir сыър turdu.

Setkilibis ханызындан
SSRE-ge ынакşyldьoı-pis,
Cediışkin-ce uraa-la teeş,
Cettikrejın pazыр or-pis.

Xemdilgenin pergezinge
Keergencioı tyrep cordu,
Aмыр сыргal xeree-le teeş,
Aajын тыррајын азыр cordu.

Aмыр corgaar өeryşkyvys
Arat namның ассызында,
Саагај сырк cırttalğavьs
Cazaavьstьn ассызында.

Ceccek

(şylqtlel)

EGE SÖZYM.

I.

Aldan xarlıoı kыrgannarın,
Aldь xarlıoı uruqların
Amьr şeleen apparganь,
Aзьoı tyreoı kørvesteeni
Sanaar teerge, sөqler cetpes,
Saktьr teerge, podap cetpes,
Eştir kuuştar xarvap keşpes,
Eerem suqluoı talaj ыškaş,
Ezir kuuştar azьr uşpas
Eerergen taңdь ыškaş.

II.

Xilincektiо covulaңnь,
Kinci temir curtalganь
Kөryp өsken sagьnzьn teeş,
Kөрveen uruоı тапъзьn teeş,
Хови ыškaş хостuoı erge
Хорум таoı-teoı ръзъзьn teeş,
Ceccen uran cogaalьmnь
Cediіşkinge tuza кылыңnь,
Iziоı ot-teoı kyzelimni
Idegeldioı ilerediјin!

* * *

COGAALьMNьN MAADьRBь.

I.

Ergim eştər, ooldar, kьstar!
Enereldioı nomcukular!
Ege paaştaj, cyny murnaj
Ekki sөsty kozup turgaş,
Cogaalьmnьn maadьrbь
Coduraa-teoı tozur kara,
Coјgan ыškaş toort sьnnьoı
Corgaar uruоı Ceccek-pile
Uluоı tьkka manatpajьn,
Udavajьn тапъştьrajьn.

II.

Toјlu şildin өngyry—teoı,
Toolga kirgen таңғына—teoı,
Kөryskencioı, sonuurganсьoı
Хөкkyj uruоı Ceccek polza,
Xence picce yjezinden
Kizi poop torukkuza,
Xilincektiң kincizinge
Kizennedip tutturgaştьn,
Өske көbeј өөry ыškaş
Өskys cавьs өзyp kelgen.

III.

Cedi xarga cetkizege,
Cecce sөstyоı polguzaga,
Avazьnga ergeledip,
Accazьnga cassьttьrbь,
Ergek-pile sogutturvajьn,
Eleoı tyreoı amzap көrөbeјin,
Aas kezii aşkan хyn-teoı
Aza peer tep podavajьn,
Aзьoı xilincek тапъp pilөbeјin,
Amьr corgaar өзyp kelgen.

IV.

Cattьp turar pyry ыškaş,
Castьp turar ceccek ыškaş
Cassьoı polgaş oјnap өsken
Caraş uruоı Ceccek хөкkyj
Uruоı caştan yngelekte,
Ugaan sagьş cetkelekte,
Aaldar curtту cаңғыs өoјge
Argalatkan avazь cok,
Azьratkan accazь cok
Ala caaskaan өskys kalgan.

V.

Өzy paarь azьp kelir
Өskys caaskaan arttьp kalgaş,
Karak cazь tөktyp kelir
Kađьoı perge көryp kelgeş,
Ujan podu tadьkkaştьn,

„Ujo“—tives maadyr polgan,
Cannyr korgar cybezi cok
Calyt ышкаш рьзыр kelgen,
„Tadajm“—teer cybezi cok
Taldarabas eres polgan.

* * *

„ӨSKYSTEN ӨLBES“.

I.

Xilincektiñ tamь polgan
Kinci tarlai хажь-pile
Aarьoı arзьk curttu tolgaş,
Arvan sumu arat conu
Aal curttun een kaşgaş,
Aзь telyn ɵskys kaşgaş,
Өleñ sigen ышкань-teoı,
Өzen cerniñ oзаңь-teoı,
Boılaskancyoı кьльр cordu,
Brva sьncyoı tɵnyр cordu.

II.

Kyştyoı aaldar көзе pæрге,
Kyzy cокtar curтка kaarga,
Aвазь cok, accазь cok,
Аккьзы cok, туңмазь cok
ɵskys caşь aзаар көзыр,
Өlgen ulus „sɵəgyn tutcur“
ɵske paaşka kizi cokka
Өɵnyñ iştі хɵər polgan,
Өɵnyñ taşьь cевeoı polgan
ɵskys canğьь көвeј cordu,

III.

Kystyn aјь tɵnyр turda,
Kyzeoı curttar een turda,
Kɵzer teerge, kyzy cetpes,
Kɵzyр parзь uluzu cok
Cedi хarьoı Ceccek хɵɵkkyј
Cerniñ ceri canğьь ɵoјe
„Aвaj“—teerge, „ooı“ tives,
„Accaj“—teerge, „Aa“—tives
Өlyoı ulus arazьnğa
ɵskys caaskaan artтыр kalgan.

IV.

Kizi kulaan ujuk кьлган
Uluoı şuurган таазьн тыңнар,
Kizi cyreen şimirt кьлган
Ulaan pɵry унын тыңнар,
Sestir cyree kadьј pergen,

Ceccek kyзыр хɵkkyј uruoı
Uduur ujgu cide pergen,
Ugaan podal kuduј pergen,
Kadьoı perge азьoı tyreen
kara-caaskaan ьrlap turgan:

„Aattыngan kавajьm-teoı
Aргalatkan авам kajdal?
Enmektelgen kalвajьm-teoı
Ergeletken accam kajdal?“...

„Aaldar curttu Aрьskannьoı,
Aзьratkan accam ekkel!
Өoјler curttu Aрьskannьoı,
Өppeјletkan авам ekkel!“...

„Canğьь авам kajda-la sen?
Cassьoı uruun ijlej perdim.
Kyзыр accam kajda-la sen?
Хɵkkyј uruun saktь perdim“....

V.

Cassьoı uruoı Ceccek хɵkkyј
Caaskaanzьrap ɵskys kalgaş,
Ujan хɵnnyn ьoılap turda,
Uran ьrьn ьrlap turda,
Aңсь meңci aşşak Xaja
Aңnap coraaş tavарьşkaş,
Aalьnğa ekkep algaş,
Adaзь-teoı adazь poop,
Adaargancyoı, көryskenciоı
Artтык caraş кьльр kaşды.

* * *

„COK-LA KIZI COBALANNьOı“

I.

Purgan-pile paagьn şьpkan,
Puzut-pile pajьp algan,
Tyşteen cerin јadaratkan,
Tynneen cerin kuruoılatkan;
Amьttannьñ askь cetken
Aзььmсь Tyрzyn-meeren
Kadьoı-pile temisseşken
Xaja aşşak akкььbьсь
Aktьoı cerge puruudadyр,
Aal curttan kuruoılattь.

II.

Aktьoı cɵptyoı kyзыр Xaja
Aal curttun kuruoılatkaş,
Sagьььnьñ xoradaanь
Calğьр cьdar узар ышкаş

Uunga turgan moondaktъ
Uu-caza шааркы-теој
Хазызынга саадаараај-сок
Халар ышkas хайныр келген.

III.

Ajmak sumu jadaratkan,
Amьttanga tajзын polgan
Totpas xamas mangьstarga
Turar kara хөңнү чок роор,
Izioј cyree takpьzaанын
Idegeen ezinge сөңлер,
Setkil sagьş хайныкканын
Sezinmes ezinge сөңлер,
Poraan xat-теој хорadaanын
Podu caaskaan ылар coraan:

„Хазызындан xарap көөрге,
Kajgar xanmas Узун-ojmak,
Хаан-pile карзылашкан
Kajgal corgaar kyzyr pottu.

Ektinejden eoлip көөрге,
Ereen-şokkar Eer-le-ojmak,
Ezen-pile temisseşken
Eres corgaar kyzyr pottu“...

„Aal curttum kuruoлаткан
Азыгмысь Tyrзын-meeren!
Ала-karaan теşpeen cerde,
Амь тыным херее-le чок.

Tirioј pottu шыыр cigen
Pөry ышkas Tyrзын-meeren!
Pөrttyoј paazyн kespeen cerde,
Tirioј тынның херее-le чок“...

IV.

Castьн ајь ортту kirip,
Caskь kuuştar cirinejnip,
Cajьн көгу cetcip corda,
Cazьj cilbi Tyrзын-meeren,
Xilincek чок Хажавьсть
Kinci-pile pekter алгаş,
Tos-toska şiidip torgaaş,
Tos kozuun сызаанын-ce
Aal curttun een каогаş;
Aзыт kiirip oјladьpkan.

V.

Xanga pөkpes Tyrзын-meeren
Xaja aşşak irebisti
Өšten kortkaş, азыт kiirip,
Өlзыn teeştiң syrypterge,

Xөөккыј uruoј Ceccek kyzyr
Хөңнү pagaј turup kalgan,
Kodan curttun көрүр көөрге,
Xoozun kuruoј een kalgan.

* * *

„CORUUR CERNI KAJЫN TьBAR“.

I.

Castьн ајь төне pergen,
Cajьн izii teep келген,
Celeeş өңнүөј ceccek sigen
Cingir nogaan cerniң кыргы
Kaaş өңнүөј хевис-pile
Kaastap turda, şimep turda,
Ije чокка ije polgan
Ergim uoјba Kara-Kadaј
Xynnyoј cerden carьp ыrap,
Kyzyr Cecceen caaskaan каоидь.

II.

Izioј cyreen азыөј tutkan,
Iji karaan cазь tolgan,
Xilincekke kattap kirgen
Keergencioј Ceccek хөккыј
Pazar cerniң uun тыppaјьн,
Paar өөпнүң eziin тыppaјьн,
Uruoј podu tyreј pergen,
Ugaan sagьş ajmaj pergen,
Aaldar kezip, өөлер sanap,
Aзыөј tyreөј kattap көрген.

III.

Өlyr teerge, xaram polgaş,
Өlbes teerge, perge polgaş,
Paak cajaаның pajaattaryн
Paзын paştap, одун салыр,
Uјgu cьдын cecce көрөejin,
Olut-тысть okta pilbeјin,
Izer ciiri ыттан tora,
Idik хеві oјbak тьдык
Curumal-теој kyzyr Ceccek
Cudaj pergen, tyreј pergen.

IV.

Aлыс podu tyreze-taa,
Арың paazy ceccek ышkas
Uruoј podu tyreze-taa,
Uјgu тыşte sagьş ышkas
Karak şimgeş, saktьp keerge,

Kattırmızar kəstyp kelir,
Karak-pile kərup keerge,
Kadıq cyrek şimirt kınnyr
Cangys uruq Cəccəevistin
Caraş arny pijee xevəer.

V.

Ooruqnuñ, şynaalarnyñ
Oqlu-kəzy təgerezi
(Olar-pile kadı paza
Orlan eres ool Mergen)
Uran səzyn kozup turgaş,
Ujan unny saktıp turgaş,
Cəccəevistin tugajynda
Cecceen ығын ылап turgan:
.....

* * *

KIZI POLGAN KAJYN PILIR

I.

Caqlaq polgan ajan şyktyn,
Caqlak polgan arga-taştyñ
Amır corgaar eeleri—
Ajlan kuuştar, sajlyk kuuştar
Ujgu tyşte sagys ықаş
Ujaranşy ылап turda,
Uruq kuzyr Cəccək хөөккүj
Utpas ezin saktıp podap,
Uluq tynыр, kudu kərup,
Ujan ығын ылап turgan:

„Po-la tıttyn cossagajyn
Kizi polgan kajyn sanaar,
Porvak cyreem mungaraanyn
Kizi polgan kajyn pilir.

Kara taldyñ ciirvejın
Kym-na polgan kajyn sanaar
Kara raarım azykkānyñ
Kym-na polgan kajyn pilir“...

II.

Xamık connu хьдыр cigen
Xannıy aastyq pəry ықаş
Terzii tyrzok Tyrzyn oqlu
Tendii tenek Mənzıylezik
Ajan teelep tojaap coraaş,
Ajlaзыр uzuraşkaş,
Uruq хөөккүj Cəccəevistin
Ujan cымcak setkil cyreen
Tora podap, kudu kərup,
Toramcılar şoodup turgan:

„Puluttavas Serlio-ajan
Cyge ысар puluttadyñ?
Mungaravas kuzyr Cəccək
Cyge ысар mungaradyñ?“...

CECCEK:

„Podap coraan podalytny
Pottan əskee səqleves-men.
Podal cyreem kudaraanyn
Podum caaskaan edileer-men“.

MƏNZYULE:

„Kymny podap, kymny saktıp
Kujum cyreen kudaradyñ?
Xөөккүj akkyn men-ne turda
Xəreen cyreen mungaratpa“.

CECCEK:

„Podalymdan ыравastaan
Podap coruur cyvem-ne par.
Ujgu tyšten uşunmastaan
Utpas kaqlvas cyvem-ne par“.

MƏNZYULE:

„Podap coruur cyveñejde
Podap cadaar cyve-le cok.
Polcap algan polcaañajyn
Poldunganyn kergej-le-sen!“.

CECCEK:

„Covaar keergeer setkilyn cok
Sook taş-teq cyve tur sen.
Covulañnyy хөөккүj-le meen
Coogumga cookşulava!“

MƏNZYULE:

„Polur polvas pozacşyga
Podun suraan undyrbeden.
Alır alvas kadamşyga
Adyn suraan undyrbeden“

CECCEK:

„Sagzym-teq sarzym turda,
Şak-la señee calynmas-men!
Setkilim-teq ezim turda,
Ceeskincidir seni coorul!“

III.

Azargancıoı kalcaa tenek,
Araattanızoı Mönzyylezik
Kojgun toolaj şuyrgedeen
Kokkaj ышкаş oqlañajıñp,
Kyzu cetpes хөөккyje
Kyzyn төгөр, көгyp turda,
Caraş kara Cецceevistin
Sagыş cyree kañ-teoı kadıp,
Tajызынның cidioı pizeen
Tavarlaзыp uştup alğan...

IV.

Ten еbes tulcuuşkundan
Tedirlenmeen kyzur Cецcek,
Adaannaşkan tajызынның
Amызыnga cetkelekte,
Tыныş cyreen pooodattыrgaş,
Taalымсыrap mooraj pergen.
Korttuk paagy ховаган-teoı
Kolcuk tenek Mönzyylezik
Ugaan cyreen ышкыпркаş,
Oqlaan uun-ce salыp pergen.

V.

Mooraj pergen Cецcek хөөккyj
Mogaı şılaı minnip kelgeş,
Tynekkiniñ ызым konuun
Tyzym-pe tep, ujgum-pe tep,
Coonganыñ saktыp cadap,
Coruur oruun podap cadap,
Kajnaar paarыñ podu pilbejin,
Karak uun-ce corup pergen...

* * *

ЫНАКШЫЛДЫҢ KYZY-PILE.

I.

Coduraa-teoı tozurargan
Cojgan сынның Cецceevistin
Coraan podun хаара tutkan
Cogum ынак ezi Mergen
Polcap alğan polcaan podap,
Podal sagыş хөрек сынmas,
Cangыs ezin saktыp podap,
Şapкыñ cyree cikkinejñip,
Cadagannыñ аjanь-teoı
Caraş yñnyoı ыrlap kelgen:

„Uluoı taoıñың кырнајдан
Poraan şaargan ыгавазыñ,
Uruoı kyzur Cецceemejñin
Podalымdan uttunmazыñ“...

„Karaңының tynezinde
Kaañ сыгк херел ышкаş
Karaamaјga көstyp kelir,
Kara-cangыs Cецceemejñi“...

II.

Ынакшылдыñ kyzу-pile
brak cerden cedip kelgeş,
Ergim ezin manap cadaaş,
Eldep-ezin cybe podap,
Өy kudu tilep turgaş,
Өzeenniiniñ pizeen tanaaş,
Хамык podu хайып kelgeş,
Kadыoı cyree carлы cазыp,
Хөрек cyree хөөrem cokka,
Көшке таş-teoı tojлup kelgen:

„Sagызымдан ыгавastaan
Cangызымдан cargan senden
Adaanымныñ albazымza,
Amь тыным хееe-le cok.

Хөреemejden uştunmastaan
Kyzeenimden cargan senden.
Өzeenimni albazымza,
Өly peeri oon-na teere“...

III.

Pазымсыга, toramсыга
Pазындыгvas corgaar Mergen
Turgan pottuñ cyree polган
Tuştuu-pile uzuraşpajыñ,
Adaannaşkan tajызынның
Aldak onak cedip kelgeş,
Өzy ханмајыñ, хыь ханмајыñ,
Өkre cyree хөрек сынмајыñ
Pалыoılatkan adыoı ышкаş
Maadyr tyrlyoı cannap turgan:

„Өlyr cetken Mönzyylezik,
Өoıde sen-pe, cerde sen-pe?
Өoıde polgaş tirioı polza,
Өştyn кыгн catкызap al“!

„Адь-la yngen meen-pile
Adaan кылган poduñ şorun,
Adaan кылgaş, өzeen кылgaş
Amь тының kicceen xalak“...

IV.

Maga podun sorup cigen
 Mangb's ы́шкаҥ таҗы́ннан
 Ынак полгаҥ cook өөрүн
 Ыгар пилвеен, таньр пилвеен
 Саңь полгаҥ calca polgan
 Camdyk ulus уюлөр кеерге,
 Җалыр полгаҥ меҗе Mergen
 Caza puza cykтыр уңгеҥ,
 Аҕыскаппыҕ таңдызын-се
 Aldыҕаҗын уне перген.

V.

Eer таңдыраазын ергеен
 Ezir кууҥ-теҕ ерес Mergen,
 Sagb's kyzel cedip алыр
 Җаҗь кеерин манар cadap,
 Өзеен мөөреҗ неҗер алыр
 Өҗү кеерин манар cadap,
 Tyny keerge хунун манар,
 Хуну кеерге тунун манар,
 Idegeldioҕ өөрүн сурҗар,
 Ekki aadyн soodup турҗан...

РУТКЕН KYZEL

I.

Songu, paҥbь таңдылардан
 Solangbьioҕ pulut унур,
 Kalbak curtтун кыры́н турҗар
 Хаттыҕ җуурҗан хадьр келҗен.
 Хамьк connu paaҥтар алҗан
 Хажа полгаҥ Mergen суоҗлар
 Kinci peekti узе җаркаҥ,
 Xilincekten, тыреҕдelden
 Carlyr teeni, cettikpeeni
 Җаркын суоҕ-теҕ хажьнр келҗен: •

„Кылаң суоҗлуоҕ Улуоҕ-хемден
 Кызы́ уҗер унур келир.
 Ulus connu covулаңын
 Uҗта calҗыр алҗаҥ-ла paar.

Kek-le nogaan Улуоҕ-хемден
 Куҗтыҕ уҗер хажьнр келир,
 Җаҗь келҗен covулаңын
 Cartt ы́шкаҥ алҗаҥ-ла paar“.

II.

Sajaan таҗга paaзын азыр
 Calar ottuoҕ canьк унур,
 Oktabrның ottuoҕ тугу
 Oран curtka сыры́ келҗен.
 Xilincektioҕ kinci xeree,

Kesti pergen, ysty pergen,
 Arat connu kyzep coraan
 Aзьк оруун cedip алыр
 Kajgamcykтыҕ адаан хыреҥ
 Xalar ы́шкаҥ tilep унҗен:

„Oран curtтун кыры́наҗда
 Ottuoҕ сыдыс унур келди
 Occalaңның азы́оҕ xinceen
 Oja cidi, cidir cidi.

Xarьoҕ таңды кыры́наҗдан
 Kaaң хуну унур келди,
 Caagaj сыргал, ekki сыргал
 Cажьннандыр сыры́ келди“.

III.

Tyme cыlda тыреп coraan
 Tyme kuldar ottup келҗеҥ,
 Xostalҗаны́, temisseldin
 Кызы́ tugun xiiskitti,
 Кытсь җааҗаҗ jozu xereen
 Kattap туруп келбес кыдыр
 Kara cerge хөме pastь,
 Kajҗар ханмас aas keziin
 Kazan kezee citpes кыдыр.

IV.

„Cerniң ceskee“ tirttip coraan
 Ceccek полгаҥ Mergen суоҗлар
 Кызы́ tuktu tudup алҗаҥ,
 Кызы́ ты́нын soonga кааҗаҥ,
 Аңгызы́ның өзүн алҗан,
 Aas-keziin telҗep алҗан,
 Ooҗлу, кызы́ pisti көрүр,
 Omak хөоҗлуу ulam xиктеp,
 Ekki curtтун eelep алҗан
 Eleoҕ тыреҕ пилвеҗин corлар.

V.

Ergim eҗter, ooldar, kьstar!
 Enereldioҕ nomcukcular!
 Uzu кыды́ кызы́гаар cok
 Ujo-covуur, ы́-сы́нын,
 Eriin азы́р, төктыр coraan
 Eleoҕ тыреҕ xilinceenin
 Iji, pirin җьдавь-се
 Istep pizip келҗенимни
 Maңaa portta pizip tooзажьн.
 Paжьrlazьp uzuraҥkьza!

* * *

TÖNER SÖZYM.

I.

Pistin curttuñ kыrgan, сөnyy,
Picce сазъ, uruq таръ
Азъој xilincek amzap көrbeјin,
Амьr corgaar cыrpap cor-pis.
Хөrek sagъş mungarabas
Хөkten artтык хөqlыq cor-pis.
Ыrmazыrap tyrep corbas,
Ыrdan artтык ыrlыq cor-pis.
Мөge kyşke kamgalatkan
Мөnge cыrgal piste poldu.

II.

Өzy xanmaan tajзыnnарныñ
Өөрыşkylyq curttalgaga
Kezinmi-şaan kedep keerin
Kezee şaqda utpaјыñ coraaş,
Tulcuuşkunnuñ tiilelgezin
Tujulunga cedireeli!
Cырк хynden artтык cырк
Cыrgal polgaş өөрыşkyny
Tajзыnnarga aлыспas teeş,
Taңbыraabyş pereeliñer!

T. Peqzi.

Arat conuñ cettirdibis

Uluq telgem төreen curttum
Uzun, kыдыñ tolup turar
Tөtpes, төnmes aas-keziñ
Tөгerezin telgep pergen—

Tokañыñ şыñпыq хeree
Tooзавъсты cыrgadыp tur.

Xemdilgeniñ eleq tyreen
Kelbes kыдыp puza şapkaş,
Revolustuñ tiilelgezin
Ekkep pergen, tutsup pergen—

Tokañыñ şыñпыq хeree
Tooзавъсты cыrgadыp tur.

Амьr corgaar өөрыşkynyñ
Азъk oruun ajтыp turar
Ajдыñ хyн-teq cырк саagaj
Амьraldыñ yndezini—

Ada Toka seen accыñ
Arat conuñ cettirdibis.

Seen uqlaan oruun isteeş,
Seen өөryñ arat tymen
Cырк саagaj curttalgada
Cыrgap өзyp, хөqlep cor-pis,

Ada Toka seen accыñ
Arat conuñ cettirdibis.

Uzurazььşкьп

(*uran cigaa*)

Kystың орттаа ајь тєнyp, тєректің оңа перген сарьој pyryleri ystyp tyzyp, cerniң кьрь єskerlip turgan yje cybe.

Ada-ijemniң cedinmes jadьь tyrengi coruundan aзыл херектиң сьмьзыңга, aaldar kezip tileniр corukka picciimden eritte tavарьşkan-men. Pir-le kattap aaldar kezip tileniр coraaş, piр paj aaldan (tuzaaldьoј-taa, paj-taa kizi polgan, adььп pilves-men, pilikseves-taa-men) хoj kazьь-teoј porbak şaj tilep алгаş, онu koncuoј uluoј olca кьлдыр көрүп, ijemni тьнсаp өөрттыр tur-men кьлдыр podap, koncuoј өөрүп cygyryp padьь олурган-men.

Ol-la cygyryp padьь olura, та кансаарьм ol-ijik, тура тыşкеş, көрүп турарьмга: хун azar сыгар, тькка kudulaj pergen, парььп cykтың pedik pozaga таoјларьньп хөлегеzi ulam ulgadьь, сөөп cyк-се пар сыдырда, сөөп cyктың adььргьн-рдыргьн таoјларьнда кьзыл-хун сајьннапь, алдып-sarala роор алган turgan. Агьoјньң хөј janзь ьjaşтарьньп pygyzy sargaрьп, ьлаңдыja cer кьргьнда сарьoј pyryler cattььп, сарьoј torgu хевис cadььp каан ьşkaş polu pergen, cer кьрь сарьoј pyry, onган sigen-pile kaastаньп алган сыткан.

Ol-la turumda, kulaam uunda piр-le cerde kiziniң алгырьп, co-vuurlap, calьngan yny тьнналыр, тьндыoј. Toпtap тьннаалаарьмга, işkeer хавак парьнда piр-le kiziniң xilinceк cok yny кьндьрт-кајьндыр yнyp, оон саңдызь ar-

ьoјда парьп саңдыланьп тарар turar poldu. Cygyрvy-şaan, хавак-тың ериңге cedip kelgeş, көөрүмге, хавак парьнда ак-ак өoјler tur. Ol өoјlerniң ең мurnunda өoјньң aaj talазьнда, eleen ьrak cerde, samdar kuu tonnuoј kiziniң xoldарьн арттында xyлып каан сыдыр. Өoјден piр kizi yne хальп kelgeş, xyлып каан сыткан kizini, turguzu тьрттыр алгаş, пар-la kyzy-pile şagaajttap, sokkulaj perdi. Cetkide tuttungan кууş-teoј karaa, porbaңajньп олурган хөөк-kyj-le kizini, karak-kulak cok хальп pergeş, uldap sokkulaj pergen kizini көөрүмге, adььguuzun mal-ce, aң-meң-ce халаан араатан pөryден, adььoј-xajьrakkan-dan teereleves, kalcaарaj pergen араатан ьşkaş appargan, karaktарь хан kuccuga pergen, арнь paазьн kizi көөр tyrzy cok, хөlygyr көк pөry ьşkaş polu pergen, şurap хальп tur. Kizi setkilin ьşкьнган араатан-teoј cybeniң murnunda кем cok олурган хөөкkyj ak-setkildioј kizi, po udaada, karaktарьн сазьрьп caldanьрдан paaşka өске arga cok роор turza-taa, альзыньп хань кьзанььşкьнь, şak ol араатан-ньп paазьн kudu кьлдыр oјttur oktaar teen kyzeli uk kiziniң jak кьлдыр ьзырьп алган кан-teoј tiстеринден, xaja-taş-teoј кьлдыр cuduruktаньп алган xoldарьндан pildiniр turgan. Şьnap-la piccii роор coruj, араатанньң xaldaaşкьпньндан азыньп-xoradap, sagьş-setkili хажньдыр kelgeş, kyzyr er tiskeк кьргьнга tu-

rup kelgeş, xaja-taş-teoı kылдыр cuduruktanıp алган кадьоı хо- lun ulam шыгыы адыстаньрга, раоıлар каан кара раоı шыдаş- рајын ыстыр чаşтай peer ортта, карак кулак cok халдар турган арааттан-teoı cybeniı iji egin paa- зьндан алгаş, карааның одун кызаңнадыр кааş толгандыр sil- gip-silgip шыбадаарда, өл хөм ыş- каş, өојнүн eziinge pet keep тыş- кеş, ховагандан korttuk кулу- гур өөн-ce хaja көрны-көрны purt teen. Cap-caa xylydyp алгаş cыт- кан кyzыр er хостуоı corгаар pa- зыр coruı pargan...

Мыңдыоı corуктар polган soon- да, meen yгаанымга арттыр калган cybe polза, şak ol tur- ган ak өојнүн işinde азыоı-тиş- терин шаарарттыр алган арааттан тајзыннар tola pergen, амзаар шыктыоı cybe cok кылдыр куурарт- ты sorup алган, ыланьыр шоıлар турган ыşкаş poop турган.

Aрааттанның аспаандан ады- ғылаş, ыјаş-таşтыоı, kat-cimistiоı кааş caraş таңдыларьн-ce, аньоı- менниоı улуоı caагај тајгаларьн- ce узун-узуң хемнерни unнаş- тыр, улуоı-улуоı таоıларьн пелдирет- ти pazыр yне pergen kajgamсык Тываның темиссекci ooldарьның пиреезinge таварзыр турган cor- уktu көрүр, ol erniı хосталыр, corгаар pazыр coruı pargаныңга işimde koncuоı өөрүр paјьрлааş, амьраан тылуым-pile cyгырүр-le patтым. Ol-la cyгырүр olурагым- га, агыоı кыдында хавак узун- да уş oвааккај кара өојлер tur. Ol өојлериң canьнда кааş хоју, хурагань, инее, pyзаазь өдеен- де kirip kelgen, corгаар көөјзе- нip турлар. Ol oвааккај кара өој- лериң podaарымга, işinde tolu ulus cыоıлыр алган, kajgamсык- тыоı curttуң eres meге ooldар, кыстарьн кааş улуоı тајгалар- ьның аң-арааттанның polгаş ka- дыоı perге yјeniң кассьоıdal co- валанының тугајын cугаалазыр, көөр хөңny cok polган тајзын- нарга кызаньыр, хөојлуоı cыргал- дыоı curttалгань кyzep, хөөрезip

olурган ыşкаş, ааş-cemi азыр хөөрер турган ыşкаş poop tur- ган.

Aлдың canь-pile ертип алгаş, eleen kudu padь pargaş, алдын ыşкаş poop алган турар кыстың kajgamсыктыоı хыннериниң пире- ezi—ol kezeeniң ызым şöleenin, кыскы poјdустуң onза caraş caa- гајын sonуургар kajgar турум- да, хенерттен-ne хереezen kizi yny:

—Аа туңмам!—теp, мыңдыоı poldу. Yннүн хојуоı polгаş cыт- cak eeldeenge kizi sert тibes ar- ga-taa cok polган. Xaja көрнүр кееримге, piccii ool cedip алган хереezen kizi, мен-ce көрнүр ал- ган tur. Ol kizini көөрымге, xiri koncuоı samдар хырең таальма тоннуоı, улдуңу хоорулгаş улуоı ergekpaазь көстүр турар majttak кадьоı idiktioı, кара ceep кур- луоı, pөөрт cok, өгүр алган paa- зьның tyгynуң таагырап өөјвеј- geni koncuоı, таşтыңдан көөрге 28—30 xar işinde kizi poldу. Kara cазьндан тура кадьоı азылга, ul- уоı cымышка өскен kizi tur теp cybeni oоң карара todугуј per- gen арнь, казырыкталыр kesti per- gen coon-coon cystyoı salaаларь ајттыр, cугаалап турган-pile төм- ej poop турган.

Ol хереезенниң cedip алган oолун көөрымге, caa-la cedi xar cedip corуур хире, xiri koncuоı, pir cenі cok, orлup калган sam- дар куу хөјлөңниоı, кызыл-put, xol, pudунун, ыланьја pudунун, xiri koncuоı, арттында-la kectip- kectip carлы pergen cerinden pic- cii хырең хан сыстыр kelgen, арнь ында мында калдар-калдар cybe ыşкаş кара xирlioı, paазьның tyгу semder, кара шырајлыоı, ыңдазын- да carазь koncuоı şovaa ool pol- ду. Tongань koncuоı, авазының xолундан tutтунup алгаş тура-la sirineјnip турар мыңдыоı polган.

— Mendi-pe-ыңар, uојвам. Kaj paарьңар ol, кајын keldiңер?—теp sonуургар ајттырдым.

— Cок, туңмам, мынаар ку- ду padь par, cor-pis—teeş, ыоı-

1aj cazyр coruj,  ske kizinin murnunga  qlaj peerinden ege-nip, araj t rt n r turza-taa, iji karaan n cazy iji caag n kudu porbak-porbak pad r turda, xar-ly r tura, u tuu samdarar r kal-gan tonunun ce i-pile karaan n cazy n codup, podunun azy i co-bala n cugaalap cadap, uzuun-uzuun ky dyr t n r ap turdu. Ol polza, azy i covaalanga kizinin sag   setkilini    da paan  ky-z gaar n erttip turgan  ol tur-ijin.

— Kancap paard n, avaj? Ce, coruulu, orajttaj peer-pis—tee , temgi piccii ool x nnynyn pagaj  koncu , ijezini  xolundan t rt-t r turar, m nd  i poldu.

— Cyge mungarap cor-sler, u vam?—tee , cybeni  uzurun pilip cadaa , kancap-taa aaj n t ppaj n, can mga c tkan kal-vak ta  ky n ga olurup alga ,— peer olurunar, u vam, cugaala-z r k reeli er, tuzalaar argam par polza, tuzalap-taa k rejin — teeringe, me  can mga c tkan kalvak ta  ky n ga s gedep olu-rup alga , o lun xojunga olurt-ka , x reenge c r  r tudup, c -ly qlaj kuspaktap alga , eleen yr, tidim eves cybe-te i, podunun sag  - etkilinde xajny r turar kacc  dal n cugaalaar tee , co-gum kajz ndan egeleerin aaj n t ppaj n, arga coktu  ky ndan, can nda c tkan sigenni tazy n-dan tura t rt r alga , cysterin-den s j tudup olura:

— Taak r cor-pe, tunmam?—tep pyzyrel cok yn-pile ajtt r .

— Par-ijin, u vam—tee , taak-ry n  tikke , ka  pisti i ot-tuumnu  akka , ky s r peerimge,   ry kylyu-pile ap alga , puru -aj nd r t rt r olurda, taak r-ny     sal n aaj -pile eergi -telip xad r unyp turdu. Taak r-taa polza, tuzalaar tur tee , taak-ry n xav n kaktap k  rymge, xaralaan, xevektelip t nyp kal-gan poldu.

Taak r n t rt r podan r olu-ra,  ala oozum cugaalap egeledi.

— Kizi tep cybe t ryp algan t lynge, corup coraan podunga xaj ral  i polur cybe tur-ijin, tun-mam. Ceze-taa jady -jadamy k, ceze-taa elengi-tyrengi polza, ki-zinin t ly xaj ral  i polur cybe tur. Cybe pilir kizi xamaan cok, ad guuzun mal, kuu  turjaa pe-zin t ryp algan t lynge kand  i-ijik... Kizi olarn n t lynyn can n-ga keerge, talva ajny r, tejlep-s gyryp turgan-pile t mej polur-la polgaj... Al-podum jady  polga , azy aar karaktaar cybem cok, aaldar kezip coruur kizi-men, m nd  i coruumnu  xaraazy-pile Paj-meeren su ga cybe ky r per-ip, a aa corup, paakty n paag n k ryp, paz nd r r, toramc lad r cordum... Am   daz r argam cok poor, po pagaj o lumnu etteer x jnaar n ga, al-podumnu past r toramc laar n ga am   da pas poor keldim.  ncanga  „C da  lyr c lan eves“, k k p ryler ask n ga ceze   daz r poor.

Paj-meerenni  o lu me n po o lumnu-la u -paa  cok savaj perip tur. Kizi t lyn kancap k -ryp turar poor, polcu perdim.  ncar m ga, Paj-meerenni  ka-daj  meni cyy-taa x l-cok kon-cup, meni   ur idip, past r, kon-cuj perdi.   daz r argam cok, cula per p kaapkan-men, am yndyr ojlatt r r alga , corup co-ruurum po tur-ijin—tee , o lu-nu  paa n su var kaa , c ttap kaap olur.

Onu k rge ,—„kyzyr ije t lym tee , am  r ld n pergezinden-taa aar  nmas, aj yld n uluun-dan-taa kortpas, ky  ty n soogu-taa t bes, c jny n izii-taa t bes ky r coruur poor tur“ — tep keergep podap kelge , xarly r kelgen x reemni ast kt rar tee , arga-cadaarda:—Am kaj paar nar ol, u vam—tldim.

— Kara cazy ndan ol cybeler-ni  cybezin ky r perip coraa , azy i terimni  ornunga alg   aa cybe-taa albaan-men, al -ciirden paa ka cybe cok, araattan k k p ryler tur—on. Pisti ee k r cy-

ве сок. appargan, та кансар парган ulus-pis. Сырк өрттемсей кырга coraannarga мында ылгальды cyveni та cyge тургузуп саяаган cybe ынаан... teeş oqlun cыльolaj tudup olurdu.

Ol polza, амьдралда teski ewes pajdaldan хөңгү калыр, пасть торамсылаар corukka өзеени ој роор турза-таа, ооң унур кеер турар yндезинин pilwejin, хейде-ле podunun jadьь tyremik pajdalьnga xomudap, purgan-cydeenden ee көрөзине kajgar, yner ezik, ын oruk tilep coraань ol tur.

— Се, оолум, орајтаж peer-pis, ertte teerede cer төгүр алььь—teeş, оолунуң pir xolundan solagaj xolu-pile ajaar tutkaş, egin кырг-це салгаş, өске ектин-це tutkaş,—xolun kajam, оолум, cykter алььь—teeş, оолун ergeledip coruj, cige songaar көргеş, xemni kudu pazьp corruptu.

Кыстыр торамсылаткан, кызајдадыр tyreen jadьь iji ijelişkilerniң xemni kudu pazьp corruptaьnga кансаар-таа ааьн тырраьн, анаа-ла көрүр туруп каар арга сок polgan узурунда, ijelişkilerni toktaadyr turguzar teeş,—Am kajnaar paарьнар ol, uqlam—tidim.

— Kudu aaldarga paарь төгүр хонур альь teeş, туңмам — teeş, сынь-pile еқlip, хая көрүр тура тыşty.

— Орајтаж perip tur, korga peer-sler, uqlam. Slerni төгүдүр кааьн—teeş, кадь paskaş-la corruptum.

Kysky салгын, kezeekki cывар сынаьндьр хадьр kelgeş, арынга кеер kagarga, agaарьн арьој ekkizi kiziniң meezinge өттыр cedip, ugaань sergedip турган ышкаş роор турда, terektiң сарьој pyryleri calgaараньој кыдыр ылырткаьндьр хадьр, арьојньн иştinde тамырак кара суојнуң pyryler аразь-pile ырынаьньр падыр cыдарьн тыгнаарга, консуој аныак кы podunun eziinge, ынакшаан kiziziniң tugajьn cugaalar

perip cыткан ышкаş роор турган...

Ооң soonda pir cы polgan cybe.

Хову teerge, алдын-sarala роор алган, теер teerge, cidiој көк кыньр алган турда, ховуну-таа, teerni-таа көөрге, кыдыр-кызыгаарь сок cybe ышкаş appargan cыдар. Таоларньн mees сагында —ык cerlerinde—көк унур келген, ol көктың аразьнда сагы cecceкter cap-caa унур келген, каттырмзар, хөбөнејнир cыткан ышкаş роор алган турар caskь yje cybe. Cyveniң pajdalь ekkice cookşulap-la олурган ышкаş роор алган турган.

Кыстың азыој soogun, uluој аш cudun азыр алгаş, аш-куу castьн pajdalьnga азыраньр, азырап каан авам хөккыјны азыраар teeş, aaldar kezip tileniripile cap-caa кургар cыдар ык оруктар кылаштар cоктар олурарьнга murnumda piccii оол cygyryp olur, ol оолдуң kedip алган кыкь tonu куурара toduguj pergen polgaş ьнда мында олурган cerлеринден ак-ак тыктер yngylep келген poldu. Pir ewes cybelioј kizi polza, ol хире omak sergek, tozur кара карактыој, eres şovaa оолунга samdar кыкь ton kedirip coruur шаој, ewes, cыль pergen cas шаој турган...

Temgi оол мырынај cookşular cygyryp kelgeş, meen murnumga тура тыşkeş, meni tanaan cybe-teoј eleen yr men-ce көрүр тура—mendii-pe, akьm—ter, мындаој.

Пааштај арай тапываьн, анаа меннеен cybe ышкаş pajdal-pile: —Mendii, туңмам—teeş, am көрүр турарьнга, enir cыль-ertken kystyn kajgamcыктыој kezeeleriniң pireezinde, ijeziinge cyktenip алган corda, төгүдүр кааньм оол poldu.

— Саа, каьн keldiң, kajnaar paарьн ol, туңмам? —ter ajттьдым.

Temgi оол хагылаар ааьн тырраьн тура,—Cок, akьm, өрү cоктар пар cыдыр-men—ter мындаој.

— Өрү kaj paарың—ол? Кажып peer keldin, аваң kajdal?—теp ajttыгаş, көрүp турарымга, enir cылга подаарга, oolduң өске-ни koncuoј, am ijeziңge tuzanь cer-le kadьp ыдаар xire appar-ган poldu.

— Авам алды аалда, ол аал-дың ineen саар perip турар. Авам-pile ijelee ол аалда турар-пис—teeş, хун-се көрүp, хун xereliң-ge cысьыктар, pir xolu-pile karaktарып хөlegelej tudup ал-ган, imirertti көрүp алган karaa-pile meni көрүp турган ooldu көрүp турарымга, uluoј covulaң-га аштар, тыrep coraaş азыrap каан хөөккыј ijezin азыраар, аңаа aas-kezikti тыpsьr, oон sa-гыş-setkiлиn өөрттыr teeş, uluoј so-рулгань кyyssedirin podap алган cybe-teoј pajdaldь көргызыp тур-ган... Ол piccii oolduң, podu ja-ды тыreңgi polza-taa, ол coruk-ка аштыpvas, хагып ону азыp ы-даар кысты podunuң omak sergek corгаар tidim coruu-pile, tozu-раңнаан ottuoј кара karaktарь-pile көргызыp турар onza pajda-лып capтар көрүp тура, тыңnap турарымга, хамнаарак теп pora кушкаş тыкка өрү агаарда унур алган, podunuң уjaңгылыoј ыгып ыrlap, агаарның тереңинде салдаp, podunuң caraş уны-pile oјnap турду.

— Авамга, өрү аалдardan, тааркь tilep perejin teeş par cь-дыr-men, akkьm—теp cугaалаaş, temgi ool ыала corгаар cybe-teoј

кылаштар cоктаpть. Men temgi caraş, ыоваа piccii oolduң soon-дан, paraань yzylgyze көрүp тур-гаş, podumnuң tilenci oruum-pile corupkan-men

Eres ыоваа piccii ooldan car-ыла-la eleen yr poop, kaaş-kaaş cыldar erttip, ergi төre xeree аң-дарылган, ыupty cybe caa poop, ыupty cybe caazy-pile хөoзyp турар appargan. Ол ool-pile узур-азьp, аалдар kezip tilenip coraa-нымнь am сактырымга, тыzym ы-каş. Тамcььr cугaadan тыңнаaş, таар podap көөрымге, pijeekki meen-pile узуразьp, тыreңginiң терең суунга хincektenip coraan piccii ool polza, ыак oон corut-каş, амьдыралдың uluoј orуунга kirgeş, алызының uluoј sorulгазын кyyssedip алган poop тур. Арат connuң хeree teeş, revolustuң хeree teeş, амь-тынып perip, аң-гының тајзыннарь-pile aa-xoo те-missezip ыдаар arattyң kajgam-сыктыoј ooldарының pireezi poop тур. Азыoј терин suskun кылыр coraaş, амьдыралдың perge temis-seliңge алыспажып coraaş, азыrap каан авазын араattan-teoј тајзын-нагың холундан уштыp ap, ам-гы caa, aas-keziktioј curttalgada curttadyр ыдаан теер coraan. Кызыр er-pile am pir kattap узур-аşкаş, аал сынмас малымнь, ај-ак сынмас askьm keziin көргыс-symze, cугaалаşпаан cугaамнь cугaалазыp, pajьrlazьmza теп po-daар тур-men.

(Ulancьы тарaaзыpда yner).

Orustun uluq cogaalсызъ

A. S. PUŞKIN

Topcu namdarъ

giin cogaalсыларнынъ cogaal-
darъn pyryn ap turgan. Oon
eñaj, Puşkinнынъ adazyнынъ
akkъзъ Vasilij Lvovic Puşkin
polza, ol yjede eleen aldarъoı
cogaalсы poop turgan. Ын-
cangaş, olарнынъ aaldарыnga
yrgylcy cogaalсылар polgaş
uran cogaalga ыnak ulus хaj-
ныр turgan. Po coruk polza,
kelir yjenin uluq cogaalсызъ
Puşkinga uluq хaldавырыoı
polgan.

Aleksandър Sergejevic Puş-
kin 6-7 хarъында franзы тъл
кырыnga nomcup, pizip turar
appargan. Ol yjede Puşkin
polza, franзынынъ tergiin co-
gaaldаръn nomcuur teesъ,
uıguzun pezin udubajъn, tuj-
ukkaa tyne nomcup, хarъn
olарнынъ uluq nuruuzun tok-
taadъp алган turgan. Oon
ulamъ-pile 8 хarъында franзы
тъл кырыnga piccii şylykter,
komedi şiilerni cogaadъp
turar appargan.

Orus ulustun uluq cogaalсызъ
Aleksandър Sergejevic Puşkin
1799 сыlda Moskvaga tereen. Oon
adazy Sergej Lvovic Puşkin polza,
jadarap paksъraan dvorjan ызъ-
guurluq kizi coraan.

Aleksandър Sergejevic Puşkin
12 хarъыnga cedir ada-ijeziin
xolunga oзыр kelgen. Puşkinнынъ
ada-ijezi oqlun kizizider tugajъn-
da ындъoı-la uluq podal salvajъn
coraan. Ындъoı polza-taa, Puşkin-
нынъ adazy Sergej Lvovic uran
cogaalga ыnak polgaş podunun
nomunun saңыnga Franzынынъ ter-

1811 сыlda хаан cазak
Хааннынъ-suuru tep cerge dvorjan
аңынынъ азы-telyн өөrediri-pile
lisej tep хааoıлоı surguul cerin
азыtkan. Puşkin adazyнынъ polgaş
adazyнынъ akкъзъ Vasilij Lvovi-
ciniñ tanъş-koryşteriniñ tuzazy-
pile ol surguulga kirip алган.

Puşkin lisejge өөrenip turar
yjezinde uran cogaal talazy-pile
koncuoı salъmнынъ poop ilerep
yngen. Lisejniñ өөrenikcileri pot-
tarънынъ cogaatkan cogaaldаръn
pottarънынъ tuskaj solununga yн-
dyryp turgannar. Puşkinнынъ аңaa

pizeen cogaaldarь өске өөреник-
cillerden азыр турган.

Пушкин лисейге тургаш, ол ујенин
мurnаксь yzeldioј ulustarь-pile
харьлазыр, Ылангьја Хаан-suur-
unуң canьнга турган шерioј sur-
guulunуң murnаксь ofiserleri-pile,
Caadaјef-pile харьлазыр турган.
Ol coruk polza, Пушкинньн политик-
tioј yzeliniң ɵzyldezinge koncuoј
xolbaoјdaldьoј polган. Onu Пуш-
кинньн „Caadaјefka“ tep шыlyyn-
den pilir-pis.

Пушкин 1817 сылда лисейни тоос-
каш, Таштккь хerek kildizinge
азьldар kirgen. Ooң-pile кадь,
Пушкин уран cogaal азыьн-ce шуut
xандьр kirgen.

Ol yjede krepостnoj јozuga удур
шимceeшkin egelep yнyp, murnак-
сь yzeldioј kiziler, Ылангьја шер-
ioјniң murnаксь ofiserleri krepос-
tnoj јozuga удур cазьт evilelder
тургузup egelej pergen. Ol улus-
туң иштинде Пушкинньн лисейге тур-
гаш, тапъзыр турган еш-ɵɵry kon-
cuoј хɵј турган. Ol еш-ɵɵry-pile
харьлаазьн уламсьлар corutkan
coruk Пушкинньн krepостnoj јo-
zuga удур политикtioј yzelin рьзык-
тыраьнга узур-tuzальoј polган.
Пушкинньн ol yjede cogaatkan co-
gaaldарьньн kolduu polza, „Erge-
шɵlee“ (1817 c). „Caadaјefka“ (1818
c). „Kɵdee suur“ (1819 c) tep шыlyk-
teri polur. Ol cogaaldарьньн kol
utkazь polza, хаан cазактьн кар-
гьс терzii coruunga, krepостnoj
јozuga удур polгаш murnаксь
yzeldin, xostalганьн propagандь-
зь polur. Пушкинньн ol cogaaldарь
polza, krepостnoj јozuga, хаан
cazakka удур cазьт evileldernin
ideјin nepterediringe koncuoј ul-
uoј узур-tuzальoј polган.

Хаан cазак, 1 тугаар Aleksан-
дыр хаан monu кергеш, Пушкиннь
азьт kiirip, Sibiir-ce, cok polza,
Solofki tep cer-ce шыlyyr tep
шиitpirlep алган. Ындыoј polza-taa,
ol yjede Пушкинньн cogaalcь ал-
дарь eleen pediј pergeniniң хара-
азь-pile camдык улустуң tileeni-
pile 1820 сылда Пушкиннь murnuu
cyk-ce шылыпken.

Пушкин шыlylgege јанзь-pyry cer-
лерге 1826 сылга cedir турган.
Пушкин ol yјениң тургузунда тьк-
ка хɵј uluoј cogaaldарьн cogaat-
kan. Шыlylgege Пушкинньн хаан
cazakka удур политикtioј yzelin,
xostalga teen izioј kyzelin cok
кьльр шыдаваан, харьн ol шыlyl-
gege coraаш, „Murnuu cykтың evil-
eli“ tep cазьт пɵlykтың тькка хɵј
кезигьnnери-pile узуразьр, политик-
tioј yzeli улам ɵзыр рьзыккан.

1825 сылда декавр ајда murnак-
сь ofiserler, хаан cазакка удур
тура-xальбьшкьн yндырген. Oларнь
тɵogyde „dekavristar“ теер. Ol
тура-xальбьшкьн арат масса-pile
харьлааа cok-polганьньн хараазь-
pile pastьрьр каан. Oларньн иштин-
ден 5 kizini азыр ɵlyрген, 120
kizini алвадар азыл кьлдырарь-pile,
Sibiir-ce шɵleen, ɵskelerin тузаал-
ьндан tyзырген, cазьт пɵlykterni
тɵgerezin cok кьлган. Ol coruk
polza, Пушкинга koncuoј aар pol-
ган. Cyge teerge, оларньн иштинде
Пушкинньн тькка хɵј cook еш-ɵɵry
par турган.

Пушкиннь „Dekavristar-pile“ тең-
ге керьр шиider teerge, Ындыoј-la
todargaj парьmdaа cok polган.
Ындыoјньн тɵleezinde, хаан cазак
ɵске argань херɵoјlej pergen.

1826 сыьн 1 тугаар Nikolaј хаан
Пушкиннь шыlylgeden хостaaш, Mos-
kva-ce кьјгьрттьр appрган. Ын-
cангаш, Пушкинньн cogaaldарьн
хаан podu хьнаар polган. Ol pol-
za, Пушкинньн хостuoј podальн
poooјdaарьньн argазь polган.

1831 сыьн Пушкин кадај алгаш,
yrgylcy curtтаарь-pile Peterburka
kelgen. Ooң-pile кадь, хаан Пуш-
kinga kamer-junker tep хаа cer-
gelioј тузаал perгеш, yrgylcy or-
duga турар, teedi tyzymetter-pile
харьлазыр, оларнь хьндylep хьл-
eep альр узурга таварьшкан. Ol
coruk polza, Пушкинга koncuoј
таарьшпас polгаш онu torамсь-
лаан coruk poop турган. Cyge
teerge, pir talазьндан, Пушкин ol
tyzymetterni кер хɵнny cok poop
турган, iјitalазьндан, kamer-jun-
ker tep тузааль 17-18 харьoј an-

Ыjak ooldar edilep turgan, 30 хar
aza pergen aldarлыq cogaalсы
Пушкинның анаа таарыспазь to-
dargaj.

Ыncanгаş, Пушкин ol tyzymet-
terge udur şygymcyleldioq cugaa-
larnы cogaadyр turgan. Oon ыnaj,
ol teedi tyzymetter Пушкинны jan-
зы-пыру argalar-pile toramсылар,
janзы-пыру хор cip taradyр turgan.
Po pajdaldar polza, Пушкинны ş-
dattынар arga cok perge pajdal-
ga tavarыştырган. Oon angыda,
teedi dvorjan ызыguurluoq Franzь-
dan tezip kelgen Dantes tep ide-
get Пушкинның kadajыnga cook-

şulap, Пушкинның tugajында хор-
cipti ulam okteretken.

Пушкин ol pajdalga şьdavajыn,
ol idegetti duelge kыjыrgaş, at-
kыlazыr teen. Ol duelge uluoq co-
gaalсы tirlir arga cok kыдыр pal-
ыolatkan. Xaan cazakтың cepsee
polgan ol idegetti хирlioq xolun-
dan Aleksandыr Sergejevic Пуш-
кинның cadagan-teoq ajannыoq уny
yzылgen, хун-teoq сырк ugaаны
eşken.

Am po хун Пушкинның kызер
coraan kyzeli pydyp, oon aldarлыq
turaskaal kыдыр artтыр каан
uran cogaalы arat connuq aldып
orttektioq edileli poop turar tur.

A. S. PUŞKINNŲŲ COGAALDARЫNDAN

Turaskaal

Анаа kizi xolu-pile кыль каqваан,
Aleksandrij paganadan artтык pedik,
Arat connuq kelgen izi pydyp citpes
Aldarлыq turaskaalым turguskan-men.

Амь-podum, eet podum olzymze-taa,
Aldar adым kyzeldioq cogaalымda
Ajың adaa сырк cerniң кырыңga,
Artтыр kalgan cogaalсыga uttunmas-men.

Uluoq Ruska adым suraam хадыр унер,
Ulus-la polganga—slovjannar oqlunga,
Amгы cerlik tirttir, сын curttuoq tunguska,
Ak ховu curttuoq kalmыkka adadyр-men.

Ujarансыoq cogaalымga keergel ылааş,
Ujolансыoq kadыoq ejde xostal carlaаş,
Ulus хejge уje şaqda, kazan kezeede
Uluoq attыoq, caagaj attыoq tidirttir-men.

Carлык polgan arыoq caagaj cogaal şylyym,
Cargь-caalы erevejin, negevejin,
Ekki, paaktan kudaravajыn, kederevejin,
Eccis şыndan хазык cokka pyзыoq tuttu.

Orus тыldan occuldurgan *Pyryşy*.

Erge-şölee

Хааннарнь syreedetken—
Xostalğanь corgaar uruu,
Kajь-sen, kajь-sen? cedip kelem,
Kaas cecceem uştup appar,
Ujan ynnuq liramнь
Uştа tьrtkaş, puza şaavьt,—
Terziilerni kьra paskaş,
Telegejge Xostal ьrlaajьn!

Tidim ьгьн тьннар coraan,
Tiriq podu tyreze-taa,
Kajgamcьkтьq, maadyrтьq
Galdьn izin aзьdьp per.
Telegejniң, kargьstarь!
Tevidenеr, sirilenеr!
Elep tyreen kuruq kuldar
Eres tyrlyq tulcup kelir.

Kajь-ce-taa көөrymge:
Kajьn tura kьmсь, kinci,
Tyrymnerniң puzar cydee,
Tyreennerniң төkken cазь;
Kadьq toşkun xoojlu-tyrym,
Xajlьq puzar, cydek nygyl
Karaңьньn tymbejinde
Kajьn tura xөme paskan.

Erge şölee tyrym iji
Eccizinde toңnaşkanda,

Xamaattьlar pygydezi
Xaзьk cokka teңneşkendе,
Teedilerniң kemniq xereen
Tenge көryp yze şiider
Xoojlunun şьnnьq xolu
Xoptaktarga xeeliletpes,

Xoojlunun cidioq pizi
Xomudal cok keze şavar,
Xaмьk connuң aзьq tyree
Karak aзьt cidip kalьr.
Tyzylgeniң, odaganьn
Tyr-cok terzii eeleri!
Xoor condan pedize-taa,
Xoojludan aşpas-sler!

Өrgyn connu xuuratkan,
Өrttemcejni puzartatkan,
Tyr-cok tojaan kuurumcu,
Tyzylgenge kyzelim cok,
Xaмьk connuң kargьзь sen,
Kara cerniң pugu tur-sen,
Өөң-pile өlyrynнь
Өөryşkylyq kyzep tur-men.

(1817).

Occuldurgan *Pyрай*.

Kodee suur

Kyzyr pottuñ сыргал тамсыь pydyp turar
Kyzel cyktyl, азыл, тыштыñ turlaa polgan
Eenzirgej kuruoñ şöleen suur senee
Ee көргеş, рајыrlaдым.

Хааннарның cydek рузар ordularыñ
Kalbak arga, sarыoñ хову ыгзымьнга,
Ugaanьmdan сагыlbastaan xostalgaga
Ujaral cok ornarкан-men.

Харь kizi еves, хань ьnak eзиñ-men:
Харьñ po kaaş өңnyoñ сесcek pyrgeen
Kezek suoqlar таазь tolган alaaktарлыoñ
Kesken sigen шыаазьнга ьnak tur-men.

Хайньр şimseen tirioñ curuk көрөp tur-men:
bnda хаaja paльксылар хемеlep keer,
Хajaalandьр сыгьр turar iji хөл par,
bndьñ көerge, ala-pula хову tuoqlaan,
Elbek maль шыгьñ toldur oottap turar,
Erik turgaар aal-разьñ cattь pergen;
Cалгьnnarлыoñ teerbeler tirgezipken,
Caagaj азыл kajьñ tura көstyp turar.

Xerek cokka anaa-la хej tyurebejin,
Xereldioñ caagaj curttalgань өörenip,
Xөstuoñ şöleen kyzel polgaş setkil-pile
Xoojlunun шыnnьoñ хereen cogaadyr-men.

Авьjaастьoñ megecciniñ nygylynge
Adaargаважьñ, аккь-tuңma slerimniñ
Xalaазьгаан ajттьгыңар anaa каожаважьñ,
Харьlзазьр, symeleзip turar tur-men.

Tөegьden adь citpes cogaalсылар,
Tөlep telgem turlaam polgan suurmьdan
Uran caagaj ynyңerni тыңнар tur-men,
Ugaan polgaş sagьзьmга sinnigip tur,
Ujgum sergep, ulam-ulam omaam kirip,
Uluoñ yylee, азыл-iшке хандьр tur-men.
Ceccektelgen таoqlar polgaş шыaаларнь
Cerlik tyr-cok terzii coruk tolup tur,
Kizi tely kiziniñ setkil sagьзь
Keergep keer tur, covар keer tur.
Eree кьмсы-pile syrdьyp sokturgan
Eedi kezі ara pergen, kada pergen,
Tyr cok pajньñ andазьньñ sөөrttyp алган
Tyreen kuldar xincektenip turar turlar.

Araattan-teoǵ azы́тмсь tyr-cok pajlar
Karak saзы́п, ujo-covuur keergevejin,
Arat connuǵ kызы́ kы́зуп, oran curttun,
Хамы́к edin kuruoǵ kы́лдыр хунаар алган.
Кы́рган сөны́к adalarnы́ǵ сөленгиizi,
Кы́лыр yylee tuza kа́дар са́лыь оoldar
Өsken төreen aal-curttun een као́гаш,
Өlgyzege төngy ketken kuldar poop tur,
Сессек ы́скаш са́лыь кы́стар
Сerlik са́мыьп то́жаанна́ры́ǵ то́жу poop tur.

Arat connu otturuptar, sergedipter
Амы́рга-teoǵ өtkyt yнныoǵ polurum-kaj!
Calar ot-teoǵ izioǵ kyzel хайны́р турар
Са́жаатты́нган ты́рылыoǵ маады́р polurum-kaj!

Кады́oǵ тарла́л pyrger алган kulduoǵ төre
Ха́анна́ры́ǵ са́лыь-pile ты́зер теп-pe?
Сы́ргал, хostal pyde pergen төreen curтка
Сы́ры́к ху́ным ка́зан yнyp келir-irgi?

(1819 с.)

Occuldurgan: *T. Sarboǵ-ool.*

Каpсыгыга

Nam, areve kozkomnarыга, kozuun cagyrgalarыга Uran-cyylder komitediniң cagaazы

Pistiң arat conubus erge-şoleeni podunun xolunga eelep alğandydan peer ertken 19-20 cыldarының turguzunda podunun revolustuoı namъ polgaş cazaanың paaştalgazy-pile paza Uluı SSRE-niң tuzalamcъзының accъзы-pile tiilep alğan cediіşkinneriniң paj-ыn magalyı saagajыn kizi saktыр cetpes. Ol cediіşkinner polza, pistiң curtubustun pygy амьдыралын таньтынмас kajgam-cыктыı kыдыр caartтыр turguskan. Ol cediіşkinner polza, pistiң curtubustun purungaар paar хөҗзылдезин tendiş тибес kыдыр kandыı-taa ciqziner, tadagalzaар cybe cokka pъзыктырган polgaş arat connun хун-pyry көрүп coruур aas-keziktiı, өөрыşkylyı, хөҗлыı, ылыı-şoorlyı curtalgaзы polğan.

Arat connun амьдырал polgaş kulturunun po xire pedip sajыrap kelgeni nasionalдың revolustuoı uran-cyylyn koncuı şakpъn tempi-pile ulam pedik cada-ce хөҗzydyp sajыradыгъn koncuı şыңдызы-pile neger turar. Nasional-revolustuoı uran-cyyldy ol negeldege cedir хөҗzyder tep cybe polza, nam, areveniң, cазak-cagyrganың organizastарының tergiin sorulgalарының pirezzi polur. Po sorulganъ pottандырарда, uluoı paşky Leninniң ajttыşkyның parыmdalaар uzurluoı-pis. Lenin мынca teen:

„Сыла pastырган kapitalizmdan kizi todup ар pol-

vas. Kapitalizmның artтыгыp-kaan pygy kulturun, uran-cyyldy algaş, ооң-pile sosalizmның turguzар xerek“.

Ооң ыңaj: „Proletарның kulturu teerge, kizi төrelgettenniң kapitalistyı niittileldiң... tarlалының adaanga coraаş, кылыр каан piliqleriniң tynynың tyrymnyı хөҗзыl-dezi polur uzurluoı“—teen.

Moon algaş көөгүbyske, pistiң nasional-revolustuoı kulturubustu, uran-cyylybysty хөҗzyderde, arat connun feodalдыı niittileldiң tarlалының adaanga coraаş, cogaadыр, pydyryp каан nasional kulturun, uran-cyylyn азыqlавajып parыр polvas-pis. Мындыгының төleezinde, caa nasional-revolustuoı uran-cyyldy хөҗzyderde, ergi uran-cyyldy азыqlар, ооң reaksылыı kargъs utkazып ар oktapkaş, onu caa revolustuoı utka-pile toldur pajыдыр алыр uzurluoı-pis.

Monu parыmdalaаş, TAR Sajыtar Cөwyleliniң canында Uran-cyylder komitediniң pygy nam, areve kozkomnarының sekreterlerinden, kozuunnar cagyrgalarының targalarындan idegep tileeri polza:

1. Erginiң ыларын, tooldарын, тывзыктарын, yleger tomaktарын сыыр piziir coruktu cer-cerge евилелдеp, olарның pizittingenin Uran-cyylder komitedin-ce şaı yrgylcy corudup perip turar.

2. Erginiң хөҗzym хerekselderin igil, pъzaancy, toşpuluur, ca-

dagan, şoor, amьrga polgaş xyr-eelerniң pyree, pyşkyr, şaң-keң-girge polgaş oon-taa өске eder, ьыт yner-le xerekselderiniң araj teerelerin сыўgaş, kandьol-la pir arga-pile corudup perip turza co-guur.

3. Тьваньң curttinga poop tur-gan төөгьylyoј coruktarnьң tugaj-ьnda toolcuraan cugaalarnь сыьр pizeeş, corudup perip turar.

Po pygy cyulderniң iştinden nasionaldьң revolustuoј uran-cyу-lyn х ө o ј z y d y p saјzьradьrьңga camdьk cyulderni aзьolap polur polgaş monu сыьр mөөңneer cor-uk ergim eştєr slerniң pottuoј

polgaş kirzilgelioј tızalamсыңar cokka poop şьdavas.

Mьndьoјnьң төleezinde, po ca-gaань pottandьrartugajьnda nam, areve kozkomnarь polgaş kozuun cagyrgalarь pottuoј хemceolnєrni alьr poop tep idegeeş, po kyzel negeldevistiң kyysseldeziniң tu-gajьnda cagaa тьңnadьoјnь Uran-cyulder komitedinge yrgylcy cor-udup turar poop tep kyzedim.

TAR Saјьttar Cөyleliniң
canьnda Uran-cyulder komi-
tediniң targazь PADьRAA.

Кьзы-хоогај.

1941 сыл. 1 ај. 13 хыныде.

Cogaalсылар пѳлуунуң азылыңың тугајында TAR Сајыттар Сѳвѳлелиниң саңында Уран-суылдер комитединиң ТОКТААЛЫ

Уран-суылдер комитединиң саңында согаалсылар пѳлуунуң азылыңың тугајында еш Т. Сарыѳ-оолдуң илеткелин тыңнааш, Уран-суылдер комитединден темдеѳлеери полза:

Согаалсылар пѳлуун тургузуп, уран согаалдың хѳѳзылдезин тыргедедир, шынарын педидер тугајында АРН ТК-ның полгаш TAR Сајыттар Сѳвѳлелиниң токтаалын поттандыар тугајында согаалсылар пѳлуунуң ро аразында соруткан хемсеѳлери консуѳ сетпес. Согаалсыларның согаадыр ундырер полгаш ѳѳренир азылдарының плань ам-таа тодаргај евес, согаалсылар пѳлуунуң кезигуны роор кирген улус ол азылдың тергиин сугулазын ам-таа согуур негелдезинге цедир пилбејин турар.

Согаалсылар пѳлуунуң азылың тоон сонгаар сајытрадыр сорулгаpile TAR Сајыттар Сѳвѳлелиниң саңында Уран-суылдер комитединиң **ТОКТААДЫРЫ ПОЛЗА:**

1. Согаалсыларның теорилѳ пилин полгаш уран мергезилін педидериниң сугулазын парымдалааш, Уран-суылдер комитединиң саңында уран согаал пѳлгумун тургузуп, аңаа согаалсыларны, редаксыларны, Кугунениң ном ундырер сериниң азылдарыны, хоорайның школарының тѳѳѳен тылашкыларын калваа-pile евилелдер киірери сугула теп санаар.

Ўк пѳлгумнуң ѳѳренир суылдериниң програмын полгаш сорудар азылыңың планын ро сылдың 1 ајның 15-тиң петтинде согаадыр

кылыгын ештер Пурбу, Сарыѳ-оол оларга таѳзыр.

2. Уран согаалдың ниітті шынарын полгаш согаалсыларның пилиѳ мергезилін педидер сорулга-pile согаалсыларның сѳвѳлел хуралдарын удаа-тараа сылдыгыр, аңаа шыгымсуылдиѳ, теорилѳ илеткелдерни сорудуп, оларның тыңнелдерин солун парлагга ургылсу сыгыдыр турарын согаалсылар пѳлуунге таѳзыр.

3. Согаалсылар пѳлуунуң кезигуннериниң согаадыр ундырер азылың TAR 20 сы ојун таварыштыр тыңнер кѳѳр планныѳ турганын ѳскерткеш, ај саңында тыңнер кѳѳрп турар планныѳ пoldurar.

4. Согаалсыларның согаадыр ундырер азылыңың ро уједегі кол уѳ-шіин TAR 20 сы ојунга цедиіш-кинниѳ узуразы, TAR-ның 20 сы тургузунда цедип алган цедиіш-кinnerin кѳргызер теп кол сорулгга уѳландырган турар.

5. Согаалсыларның орттузунга кадык шыгымсуылди сорудуп тургаш, аңаа-la ат кығында согаалсы роор турар сорукту сок кылыр, согаалсыларның согаадыр ундырер азылың тыргедедип, шынарын педидерин цедип алыгын согаалсылар пѳлуунге таѳзыр.

TAR Сајыттар Сѳвѳлелиниң саңында Уран-суылдер комитединиң таргазы ПАДЫРАА.

TAR Сајыттар Сѳвѳлелиниң саңында Уран-суылдер комитединиң секретири ПУРБУ.

1941 сы. 1 ај. 10 хунынде.

En ekki şii teeş!

Nasionaldın revolustuı uran cogaalın tergiin şınarlıı şiler-pile pajızdar polgaş. nasional-revolustuı uran cogaaldın xeq-zyldezinge uluı idiı peer, TAR-nın 20 sı polgan tıegylyı Uluı pajırnıa uran cogaal talazı-pile cedişkinniı uzurazır sorulga-pile TAR Sajıttar Cıylelinin tus-kaj toktaalı-pile respublikın cogaalrıarın margıldaazın car-laan polgaj.

Po coruk polza, nasionaldın revolustuı uran cogaalının tugajında revolustuı nam, caza-kan kaj xire sagış covap turar todargaj tur. Po coruk polza, nasional-revolustuı uran cogaaldı sajıradı tugajında pistin anıak cogaalrıarın salım-cajaanrı kizi pyryzynın sagış-setkilin xajnıktır turar.

ındıı polza-taa, nam, caza-kın ol tıegylyı uluı uzur-utka-lıı şitpirin kyyssedir tugajında anıak cogaalrıar polgaş salım-cajaanrı kizi pyryzy cıny podap, kandıı sorulga salır, cıny kılır turar mıcaga cedir pildinmes poop turar. Po pajdal moon songaar po xever turar polza, cogaalrıar margıldaazın cedişkinniı erttirer polgaş ekki tınneldıı poldurarıa uluı şar-tık polur.

Mındıının tıleezinde, cogaal-rıar margıldaazın ekki tınneldıı poldurar pottıı xemceıler-ni amdıgaştan ap corudarı cıgula poop negettınip turar tur. Po talazı-pile tergiin cugula cıyl polza, cogaalrıar margıldaazın corup turarının ıtında cagaarlaar coruktu cok kılgaş, onu

cugula kırıyp, negeldeliı, udurt-tulgalıı aız poldurarı cugula.

Pir tugaar eelceıde, cogaalrıar margıldaazın kirzip turar ulus Uran-cıylдер komitedi-pile xarızaanı turguzup, onu yrgı-cı rızıı tudarı cugula. Oon an-ıda, cogaalrıar margıldaazında kirzip turar ulus ol aız-ın anaa-la tavarıga polduraj-ın, onu kyyssedirin podu podun-dan şındı negep, xıy-pırynın aız poldurar xerektiı.

Am tarı corutsa cogıur aız-dar polza, cogaalrıar margıldaazın kirzip turar, kirzir tep turar ulus podunun cogaadı turar şii-zinin temazın, kol utkazın Uran-cıylдер komitedin-ce pizip corudarı cugula. Oon ınaj, şiini cogaadınnın arga texniinin tugajında pilves polgaş sonuurgaar ajttırıların Uran-cıylдер komitedinden ajttırıp ap turza cogıur.

TAR 20 sı ojunga, cogaalrıar margıldaazın tınnelin ındırgıze cedir koncuı kıska xıus-saa artkan. Po artkan kıska xıus-saanın ıtında cogaalrıar en ekki şiini cogaadı, onu TAR 20 sı ojunga podunun ekki pelee poldurar teeş, erestiı şakrı aızdaar coruk polza, cogaalrıar margıldaazın ekki yre-kyysseldeliı poldurarınn tergiin cugula cıyly polur. En ekki şiini cogaat-kaş, tiilelgeıı temisseldin 20 sınnın ojunga ekki peleevis polduraalı.

*TAR Sajıttar Cıylelinin
canında Uran-cıylдер
komitedi.*

Т О Р Ц У З У

Архн.

1. Тываның nasional-revolustuoǵ uran-cyylynyn udurttukczu pol-gaš turguzukczu 9
2. I. Padьraa—Nasionaldың uran-cyylynyn хеѳыльдези 10
3. Pyray—Nasional-revolustuoǵ uran cogaaldың сөсөктелip turарь 16
4. I. J. Ispolnjef—Teatьrнң сая sorulgalарь 20
5. Lopsaң—Ulustuң aas cogaalың сьыр polaaazьradьы 22

PISTIŃ URAN COGAALЬBЬS

6. T. Sarьq-ool — Toka 25
7. Lopsaң-samauu—Arat namнң accьзында 27
8. Pyray—Ceccek 28
9. T. Peqzi—Arat conuң cettirdiis 34
10. Ondar Sagaan-ool—Uzuraзььškьн 35

ORUSTUŃ ULUQ COGAALЬBЬZ A S. PUŠKIN

11. Topcu namdarь 40
12. A. S. Puškinнң cogaaldарьнда
 - Turaskaal 42
 - Erge-şelee 43
 - Kodee suur 44

KAPSьRьLGA

13. Nam, areve kozkomnarьңa, kozuun сағьrgalarьңa Uran-cyylder komitediniң сағаазь 46
14. Cogaalььlar pelyynyn азылнң tugajьнда TAR Sajьttar Cөvy-leliniң canьнда Uran-cyylder komitediniң toktaalь 48
15. Eң ekki şii teeş! 49

ERGIM EŞ!

„REVOLUSTUŇ XERELI“ tep setkyyldy
cagьдыр алган-sen-pe?

„REVOLUSTUŇ XERELI“ tep setkyyl uran-
cyyldy, uran cogaaldың cugula ajttь-
rьqlarың seңee tajьlьrlap, cugaalap
peer.

Nasionalдың ең екки cogaaldарь uran
cugaalarың, шыlykтерін, ьrlарың, toolda-
rың **„REVOLUSTUŇ XERELI“** tep
setkyylden көрып алыр-sen.

Telegejnin tergiin cogaalcyларының cogaaldарь-
ның occulgazың **„REVOLUSTUŇ XERELI“**
tep setkyylden көрып алыр-sen.

ERGIM EŞ!

„REVOLUSTUŇ XERELI“ tep setkyyldyn
nomcukcuzu polgaş nepteredikcizi pol!

ERGIM EŞTER TOOLCULAR!

Ergi şaqlың toolda-
rың, cizeeleerge:

Kalcan-kara aattьql Kangadaj-mergen, Pora-
şokkar aattьql Abyda-mergen, Kezer-cingis.
Codaj-mergen, Xalьs-tajga curttuql Xan-xylyk,
Temir-şilgi aattьql Tevenek-mөge, Pora-şokkar
aattьql Ergek-mөge—suql teen ьşkaş oon-taa
өske tooldарың pizip, Uran-cyylder komitedin-
ce corudup perip turарыңарың tiledi.

„REVOLUSTUŇ XERELI“

TEP SETKYYLDYŇ REDKOLEGIZI.